

RAAMATUKIRJASTU
KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- A. ORAS:** 1938. a. novellitoodang.
 - H. PAUKSON:** Meie näitekirjanduse kriisist ja 1938. a. näidenditoodangust.
 - H. PAUKSON:** Jaan Loo käsikirjalisest pärandist.
 - V. NIILUS:** Keelegeograafiast ja eesti keeleatlasest.
 - D. HINT:** August Mälk — Mere tuultes.
 - H. VIRES:** Enn Randla — Südame hääl.
 - M. SILLAOTS:** Kaster Kaselo — Olümpia meeskond saabus.
 - M. SILLAOTS:** Untest väikelastè-raamatuist.
 - L. ANVELT:** A. E. Marand — Nüüdse Hiina alused.
 - A. PALM:** A. Hinnom — Läti küttidega Maailmasõjas.
 - H. KRUIIS:** O. Liiv — Suur näljaaeg Eestis 1695—1697.
 - A. PALM:** F. Ederberg ja E. Päss — M. J. Eiseni elu ja töö.
 - J. ROOS:** B. Ederma ja Asta Jaik — Eesti evangeeliumi luteriusu kirikud.
- Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 20. ja 21. poogen.

№ 3

23. märts

1939

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

1939

ASUTATUD 1906.

XXXIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käskkirjade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käskkirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele avaldada käskkirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutlised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.

Viljandis: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXXII (1930—1938) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

MÄRTS 1939

NR. 3

1938. A. NOVELLITOODANG.

Novell on õieti üks kõige nõudlikumaid kirjandusliike üldse. Ta ei ole meil enam populaarne mahukama ja tavalise kodaniku meelest vist „toekama“ romaani kõrval, ja kirjanikud ise ei omista temale enam seda tähelepanu, mis talle osaks sai veel aastat kakskümmend tagasi. Seda hoolikat, süvenenud kunsti, millega Tuglas oma parima valas novelli lühivormi, millega Tassa tsiseleeris oma väikesi meistriteoseid, millega Vilde oma viimases loomingujärgus püüdis oma nägemustele anda teravust ja kontuuri, taotlevad nüüd ainult veel väga üksikud. Ning nendestki, kes seda ehk taotlevad, kannatavad mitmed paljukirjutajale omase keskendamislõtvuse all, pakkudes pigem kilde romaanidest kui novelle, neid proosasonette, neid ühte teravikku, ühte põletispunkti koondatud detailide kiirestikke. Romaani avaram, kuid kahjuks paljude autorite arvates nähtavasti vähem distsipliini eeldav vorm ei ole jätnud oma mõju avaldamata meie novelli kujunemisse. Sageli see enam ei olegi novell, vaid pigem eepiline visand või jutustus. Säärastel puhkudel tema ainsaks oluliseks tunnuseks romaaniga võrreldes on tema lühemus.

Käesolev ülevaade ei saagi seepärast piirduda sellega, mida tõesti võiks nimetada novelliks, vaid käsitleb mineval aastal ilmunud lühemate jutustavate proosapalade kogusid. Nime „novell“ tarvitame vaid mugavuse ja harjumuse pärast, kuna inglispärane, siult sobivam „lühijutt“ meie keeles veel pole jõudnud tõeliselt koduneda.

Oleks siiski vääri öelda, et novell — või lühijutustus — meil praegu ei leiaks andekaid viljelejaid. Mulluses toodangus on kirjanduslikult väärtuselt arvestatavaid novellikogusid neli, ja igaüks neist sisaldab mõnda, mille lugemine võimaldab meeldivat ajaviidet, kui mitte rohkem — mõnel puhul kindlasti rohkem. Hindrey, Vallaku, Mälgu, Kibuvitsa lisandid sellel alal väärivad

tähelepanu ja analüüsi. Kuigi mitte kõik samal tasemel, on nad siiski igaüks oma ilmega ning rikastavad meie mõttekujutuslikku maailma suuremal või väiksemal määral uute nüanssidega. Osa sellest ainekust võib ehk kergesti unuda, kuid enne ta teeb kas või väikeseltki oma avardavat või süvendavat tööd. Kahjuks leidub selle kõrval muidugi ka sellist, mis pinnalisest käsitusest lähtununa võib mõjuda lugejassegi desorganiseerivalt ja pinnapealsust soodustavalt, kuid vähemalt neljas mainitud kogus ei ole seda laadi tooted ülekaalus. Tervikuna kuuluvad nad meie kirjanduse arvessevõetavasse ossa.

Sellest hoolimata, et kõnesolevad autorid teemade valikus osalt kalduvad olevikurealismist kõrvale — näiteks Peet Vallak oma nn. „lorijuttudes“ ja Mälk ning Kibuvits ajaloolistes novelides —, on kõikjal tugevasti tunda realistlikku koolitust, kuigi igakord ei osata pidada stiili. Püüe anda elust konkreetseid, detailistatud pilte ilmneb peaaegu igal pool vähemalt mõnevõrra. Puhta fantaasia valda minnakse väga harva. Ses mõttes praegune ja Tuglase-Tassa aegne novell erinevad põhjalikult. Ka kui mõttekujutus vahel läheb lendu, jääb ta oma argipäevastele harjumustele mitmeti truuks. Teiselt poolt on võrdlemisi vähe elu orjalikku kopeerimist. Ühel või teisel viisil pääseb midagi mõjule, mida on sageli nimetatud „romantikaks“ — mingi püüd argipäevasusest välja, olgu imelise sündmustiku või ajakauguse või kummaliste tüüpide või süvendatud, hingestatud psühholoogilise vaatluse kaudu. Paljaid protokolle on vähe, naturalismi nõiaring on läbi murtud.

Kõige kaugemal viimasest on vist Peet Vallak. Tema „Lambavarga Näpsi lorijutte“ suudavad säilitada olustikuvaatluse mahlakat reaalsust, kuid leiutamistungile antakse neis õige palju voli ja tüüpide loomises ei hoiduta lopsakast, vahel pisut grotesksestki liialdusest. Vallak näib alati olevat usaldanud pigem intuitsiooni kui meetodit. Tõelisuse hõngust ta peab lugu, kuid ta ei püüa seda saavutada hoolsa teadusliku registreerimisega. Tal on probleeme, kuid need taganevad fabuleerimistungi ees — välja arvatud mõnes mõistujutulises miniatuuris — ning alistuvad nägemis- ja kujutamishiale. Ning primaarset osa etendav nägemus on sagedasti üllatuslik ja täis ootamatuid õppeid. Vallaku endisis realistlikeski novelles näeme eriti tihti isäärakuid, kelle elus toimub kummalisi, kuid omamoodi veenvaid kriise. Ta nagu tahaks näidata, et vaikivais, väliselt väheütlevaski inimesis võib olla varjul tükk eripärast elu, mis ei näi alistuvat külmale *ratio*’le, kuid millel on oma tundeloogika. Ta oskab õigustada näilikku absurdi. Päriskaine

ja loogiliselt sirgjooneline elu teda ei rahulda, ükskõik kui tasa-kaalukalt ja selgelt ei veerekski tema proosa. Kuski peab peituma nupp, mida vajutades äkki näed kõike teisiti. See vajutus toimub tal enamasti väga diskreetselt, ilma žestita — vastandina näiteks Gailitile —, kuid metamorfoos leiab aset sellest hoolimata. Vallak on ilmsesti üks meie kõige mõtlikumaid prosaiste, kes ei lepi enne, kui on päästnud esile mõne ootamatu külje asjade imepärasest sisemusest. Sealjuures ta ei vaja elu romantiseerimiseks mingit sõnadetulva. Ta lihtsalt näitab hingenurki, mida teised ei näe, ja järsku kogu tõelisuse pilt on muutunud.

Käesoleval korral ta ei ürita neid psühholoogilisi avastusretki, vaid asetab eriskummalisuse meeleldi väljapoole inimhinge, situatsioonidesse — vähemalt oma kogu pikemais töis. Rahvapäraselt värvitud, kuid kõigiti odavast soravusest hoiduvas stiilis teeb ta peamiselt nalja, kuid peene, artistliku efektsusega. Ta lõdvendab oma fantaasia valjaid, kuid kujundamisohjad püsivad tal õige tugevalt käes. Veidi Gogolit, veidi Gottfried Kellerit meenutava hubasusega esitab ta groteskseid olukordi, milletaolisi mõnikord leiame muinasjuttudes, kuid millesse kätkevad psühholoogiline tuum on usutav. Tüübid kannavad sealjuures eht-vallaklikku erakupitserit. Peale kelkiva, nupuka tiitelkangelase Näpsi pole neist ükski eriti tragi ega rinnaga läbi elu murdev. Kõigil on mingi viga küljes — mingi nõrkus, mis ei lase neil saada päris korralikeks, „positiivseiks“ kodanikeks. Vana korvitegija Siim otsib metsast värisevi põlvi kulbipuid ja korvivitsu, olles alati kimbus teda luurava ja hurjutava metsavahiga. Ta küll satub õnnega kokku, kuid küllaltki keerulist, hädavaresele sobivat teed mööda, sest kuigi tal kodus põranda alla juhtub olema maetud anum täis vanaaegseid rahasid, peab ta minema Pärnu sillale, enne kui saab sellest teada. Ta on sümpaatne oma hirmunud abituses, samuti nagu too pettur Ado Näps, kes satub miilitsamehe küüsi, kui on parajasti paberirahadele nulle juurde maalimas, ja pääseb sunnitööst vaid võika juhuse tõttu, mis viib auahne korralvalvuri kõige liha teed. Sümpaatiat ei saa keelata ka ainult oma tööka naise armust elavale, kuid alati nurisevale Tõnule, kes pärast naise surma oma laisa kondiga, kuid seda kangema verega suleb endal kõik leivateenimise teed, kuni ise teeb endale lõpu peale. Mõlemas viimati mainitud loos tundub väikest jubedust, kuid seda on ka muinasjuttudes. Üldsuhatumuse õdusus seetõttu ei vähene.

Isiklikult kiindusin vist kõige rohkem „Piibumeister Joobi ulaelu“ nimelisse jutustusse. See on peene, nüansika ning oma

tagasihoidlikkuses julge kunstiga kirjutatud lugu saamatuna oma nõiast naise ja ämma võimusesse sattunud mehest, kelle ellu tuleb kergendust alles siis, kui ta ämma kulda raisates saab teostada oma iseseisvuseiha. Kuid sedagi tuleb tal teha vargsi, teeseldes sadamatööle minekut. Karistusest ta pääseb, sest nii naine kui ämm surevad just parajal hetkel — muide täiesti veenval viisil, sest tegemist on muinaslooga, ja muinaslugudes ei maksa ei tavaline tõenäolisus ega seaduseparagrahvid, vaid tege-lase sümpaatsus. Et naised, kes oma meest ja väimeest vähimagi sõnakuulmatuse puhul nuhtlevad ennenägematute tõbede, paise-te ja vistrikega, kuuluvad ebasümpaatsesse kategooriasse, see peaks olema endastmõistetavalt selge. Peale jääb vaevatud, mee-lepärane looder. Kuivõrd Vallak talle kaasa tunneb, selgub tema stiili erilisest hoogsusest, värvikusest, isegi luulelisusest just selles loos.

Vähem fantastilised, sagedasti väga tõsised, kuid harilikult siiski muigavad on raamatu teise osa miniatuurid ja novelletid. Mõned neist on väikesed meistriteosed. Nende satiiris on harva viha. Tüüpiline on jutt elu ja äriõnne lainevaku langenud vürtspoodnikust, kelle ohkamised järsku lõpevad, kui ta märkab, et tema poeg on peksnud naabripoisi vaese omaks. Nüüdsest peale mees loobub oma tavalisest leplikkusest ja otsustab oma poja kasvatada hoolimatuks kelmiks, sest üksnes hoolimatute päralt olevat maine õnn ja vanglassegi sattumine ei takistavat rikkaks majaperemeheks saamast.

Näilikust tujukusest hoolimata suudab Vallak oma jutte tihendada ja teritada, kuigi ta hoidub harilikult epigrammatilise puändi pealetükkivalt plöksuvast märguandest. Hoopis vähem koondamisvõimeline on Leida Kibuvits. Tema „Rist ja Rõõm“ — mahukaim mullustest novellikogudest — on täis elu, terasust ja tabavust, kuid see võiks olla napim ja sõelutum. Autor on inimeste vaatluses realist, kes siiski armastab värvi-dega priisata või jooni natuke liiga tugevasti tõmmata. Tema raamat on õieti portreedekogu, milles on ohtrasti nägelikke detaile ja oivalisi psühholoogilisi tähelepanekuid, kuid neid esitatakse pisut piiripidamatu naudinguga, nii et äärjooned vahel meetodi keskendumatuse tõttu on ähmasemad kui neil tarvitseks olla. Ka Kibuvits kaldub mõnigi kord groteski nagu Vallak, kuid tal ei ole viimase peent, ühtsat stiliseerimisoskust. Tema laused on tihti üllatavalt drastilised ja värsked, kuid neid kipub olema liiga palju ja nad on liiga soravad. Leida Kibuvitsa kirjaniku-olemuses on natuke seda lõbusat müüritöölist Rõõmu, kes elab tiitelnovellis veidi uskumatult optimistlikku elu. Pisut rohkem

kriitilist pessimismi või vähemalt skepsist ei tuleks autorile kahjuks.

Siiski tuleb möönda, et kirjanik selles raamatus mõnikord otse pillub huvitavat ainekku ja paeluvaid märkmeid. Mõned tema kujudest on täis hävitamatut elu, näiteks turjakas, tujurohke, kangekaelne perenaine Oobi-Liisa, kelle ülevoolava energiaga sedapuhku on kokkukõlas novelli lopsakalt voolav stiil. Nauditava ja üsna lõikava ironiaga on kujutatud Vanade Vaimutegelaste Puhkekodu rist ja hirm, elatunud, kuid enda kujutluses iginoor teatridiiva Lilo Naatus. Ka siin sobib soravalt hüplev esitusviis kõigiti esitatava tüübi erilaadiga — tema närvidelekäiva, endasse armunud sõnadeparaadiga, tema peletisliku efektihaga. Suurima endastmõistetavusega on autor siin paberile kinnitanud kuju, mis kahjuks tõelisuses ei ole olematu. Ning tal õnnestub veenvalt esile manada vanade, närbunud, kuid oma kutse edevustest veel vabanemata kultuurtegelaste keskkonda. See on luustikkude näitus, keda veel galvaniseerivad endised ihad ja huvid. Isiklikult kalduksin küsimusesolevat novelli — „Viimsed võõrad suled“ — pidama kogu raamatu parimaks.

Kõnelesin praegu stiili ülisoravusest. Sellegipärast ei saa salata, et see hääl hetkil — ja neid pole vähe — oma tabavuse ja hoogsusega annab Kibuvitsa raamatule ergutava värskuse, mis on omaette väärtus. Samuti tuleb tunnustada seda vabadust, millega autor liigub väga mitmesugustes miljöodes. Tekib mulje, et keskkonnad, mida ta kirjeldab, on talle intiimselt tuttavad. Kui ta liiga uljalt ei tüüriks rabavate efektide poole — mis mõnikord mõjuvad sentimentaalselt-melodramaatilistena, nagu läbini pisut võltsis „Veneetsia klaasis“ —, siis ta võiks kasvada üsna silmapaistvaks kujukse meie kirjanduses. Tal on igatahes üsna suurt vaimset nõtkust, kuigi ta ei läbe süveneda.

Süvenemise puudus riivab õige valusasti raamatu ainukeses ajaloolises novellis „Lugu püha Gertrudi säilmest“. See ebakoht on muutunud seda fataalsemaks, et autoril siin puuduvad omad kogemused ja vaatlused, mis teistele jutustustele näivad andvat vähemalt elavustki. Hoolimata mõnest heast realistlikust detailist on see katse mineviku elustamiseks nurjunud, sest kujud on šabloonilist, eriti saksa kirjandusest tuntud laadi, karikatuurid on liiga ilmsed ja moraali õilsameelsus on primitiivne ning liiga pealetükkivalt esitatud. Kuid oleviku-tüüpide portreteerijana Kibuvits on osutanud tähelepandavaid võimeid, ning lugeja mällu jääb terve rida elavalt ja plastiliselt nähtud olendeid.

Niisama vähe kui Kibuvits on A u g u s t M ä l k endale osanud leida rahuldavat ajaloolise novelli stiili — ning niisama

vähe on ta suutnud oma minevikujutustusi tõhusalt sisustada. Seda tuleb tõdeda sellest hoolimata, et tema uues novellikogus „Mere tuultes“ mõlemad küsimussetulevad palad — „Muistne rand“ ja „Lugu kolmest tõbisest“ — tegelevad selsama saarte miljööga, mille alal autor on end korduvalt näidanud ilmse asjatundjana. See, et käsitledav aeg on teine, ei tarvitseks asja palju muuta, sest dekoratiivseid ajaloolise tausta efekte Mälk palju ei kasuta. Ometigi on tema mõttekujutus minevikku siirdudes otseku halvatud. Ta ei näe enam indiviide, vaid oma-enda olevikunovellide lihtsustatud ja sentimentaalistatud šabloontüüpe. Ka teemade valikus näib tal möödunud aegade puhul olevat kujunenud šabloon. „Muistse ranna“ aineks on rannarööv ning saarlasest nooruki armumine võõrsilt tulnud tütarlapsesse, kes lõpuks läheb tagasi sinna, kust ta ilmunud. „Lugu kolmest tõbisest“ jutustab teise noormehe armulugu samuti võõrsilt kaldale aetud ja samuti umbkeelse neiuga, kes sureb mõõgasurma, sest et on tulnud pidalitõbistega. Tüsedad saarlased armuvad romantiliselt ja vastupanematult eksootilississe olendeisse, täpselt nagu „Surnud majade“ kangelane armust hullununa hävitas kogu romaani usutavuse, ajades sentimentaalsetes piinlustes taga võõrast, „romantilist“ tõugu tüdrukut ning sealjuures kaotades kogu oma muidu nii toonitatud mehise ranguse. Paistab, et niipea kui Mälk hakkab mängima tundeinimest, siis ta muidust kargust ja terasust asendavad otsekohe naiivsus ja odavus. Temale see ei sobi. Tema õige ala on nähtavasti saarte nüüdiselu — nende kinnised, sõnakehvad, nurgelised, kuid erisuguse napi huumoriga inimesed, kelles ta muide oma realistlikumais tõis näeb hoopis rohkem „romantilist“, s. o. ebaharilikku, huvitavat, erakordset kui siis, kui ta ajab erakordset taga.

Siirdudes tema raamatu esimesest, ajaloolis-trafareetsest osast teise, olevikuainelisse, tunned end kanduvat hoopis teise maailma. Äkki näed end kontaktis indiviididega, kes on täielikus kokkukõlas lihtsajoonelise taustaga, kuid kelles on omapäraseid, intrigeerivaid hingesoppe, millega on otse põnev tutvuda. Säärastel kordadel Mälk võib järsku kasvada omailmeliseks psühholoogiks. Sellise mulje jätab näiteks lugu vanast vähesõnalisest tulepõletajast Särje Juhanist, kellel naabri Mardi-välja Aaduga on tekkinud juba aastakümneid kestnud tüli selle-tõttu, et viimane on julgenud teda süüdistada oma võrkude varguses, — mitte ülekohtune etteheide, nagu selgub jutustuse lõpus, kuid siiski Juhani meelest andestamatu surmapatt isegi niisugusel puhul, kui ta tõesti oleks teinud selle teo. Selle novelli psühholoogiline kude on peen ja originaalne ja kogu juttu

loed tundega, et siin on tõesti osatud süveneda eripärase tõu hingelaadi. Sellesama mulje saab ka lõppnovellist „Vanakurja vokk“ — jõulisest tööst, milles samasugune iseloomu kinnisus toob sündmustesse tõesti traagiliselt mõjuva pöörde. Neis novelles pole vähimatki sentimentaalsust, selle eest aga elu ja ehtsaid tundeid. Kui Mälk kirjutaks alati nii hästi või kas või sinna-poolegi, siis mitmegi muidu temasse kriitiliselt suhtuva arvustaja hoiak võiks muutuda üsna tunduvalt. Kui eriti viimane novell oma algosas oleks lühem ja koondatum, siis selle puhul võiks peaaegu juba kõnelda väikesest meistriteosest. Üsna silmapaistva saavutusena mõjub see praegugi. Mälk peaks jääma oma pärisalale, sest tal ei näi olevat seda mitmekülgselt intelligentsi ja sisseelamis-võimet, mida tema ürituste laialisus nõuab.

Säärast intelligentsi on seevastu üsna suurel määral osatunud Hindrey juba oma senistes teostes, ja tema uus raamat „S ü d a m e d“ näitab seda jälle väga veenvalt. Mitte ainult laialdased huvid, vaid ka rohked, küpsed kogemused võimaldavad Hindreyl oma loomupärast terasust mõjuvalt ja konkreetselt rakendada. Tema aineala on veel vähem piiratud kui Kibuviitsal, kuid viimasest ta erineb pealegi hoopis suuremalt nüansirikkuselt ja mõjuvamalt probleemiasetuselt. Ühtlasi on tal suurem võime end oma tegelastega samastada, neisse sisse elada, nende hingelu ürgehtsalt kõige varjunditega esile tuua. Tema „välkvalgus“ tungib tõesti õige sügavale, ning pärast tema novellide lugemist tunnend end nii mõnigi kord olevat tegemist teinud mingi olulise ja põhilisega.

Kuigi Hindrey on harukordselt terav täheldaja, on tema novellidel alati subjektiivset, isikupärast värvi. Nad ei piirdu väljaspool autorit oleva maailma peegeldusega, vaid tükk autorit ennast elab väga ilmselt paljudes tema tegelastes, kuigi oleks ennatu neid temaga identifitseerida. Nagu ehtne kirjanik kunagi, väljendab ta neis psühholoogilistes analüüsidest tunduval määral oma elutunnet ja maailmavaadet. Veel mõne aasta eest avaldusid viimased sageli terava kriitikana ja irooniana. Nüüd need sugemed on veel vaevalt märgatavad. Motiiviks, mis käib läbi kõnesoleva kogu, on üksijäämine, irdumine harjunud soojast maailmast, taandumine külmemasse ja süngemasse sfääri, millele tuleb vastu panna kogu oma tahtejõud, et mitte murduda. Südamete üksindumine, sidemete kärisemine esineb siin alatasa, ning sellele ei suhtuta vihase trotslikkusega, vaid resigneerudes. Suriija haiglas, kes aimab oma saatust, kuid kelle tunded veel viimast korda kerkivad palavikuliselt intensiivseks („Une-näod“); noor abielumees, kellel naine kipub kitsast ümbrusest

välja ja kes seda ei takista, vaid paratamatust tundes seda soodustab, ükskõik kui tühjaks sealjuures ei jääski tema enda hing („Kolle ja kaugus“); teadlane, kes oma avastustesse süvenedes ei märka, kuidas tekib lõhe tema ja ta elurõõmsama, lihtlabasema naise vahele („Ristid“); teine õpetlane, kes kaotab kõik — elupõlise sõbra, kes sureb, naise, keda amet viib temast eemale, lapsepõlvetatavad, kes rändavad mujale; poisike, kes vürtspoe palgata teenides tembeldatakse vargaks ja kes peab loobuma oma ausaist, väikesist unistusist („Ristteel“), — need kõik on pettumuse ja resignatsiooni ohvrid, kuigi neis vahel vilgatab ka teisi tundeid. Selles raamatus on mingit sügavat, peaaegu abitud väsimust, kõledustunnet, mida mõnevõrra lepitab vaid inimlik sümpaatiat oleva vastu. Peamine õpetus, mida meile siin antakse, on — hambaid kokku pigistades kannatada ja siiski mitte muutuda inimvaenlaseks. Pettumus kasvab siin üldmaksva seaduse suurusseks, see näib vältimatuna, kuigi see ei suuda inimesest välja juurida tema parimaid tundeid. See on läbituntuimaid, siiraimaid raamatuid, mis nende ridade kirjutajale viimaseil aastail kodumaises kirjanduses silma puutunud.

On raske öelda, millist neist novellidest märkida „parimaks“. Nende puhul ei tule miskipärast meelde tavalisi kriteeriume, millega meil kirjandust mõõdetakse. Kompositsioon? See ei ole vist igakord päris kindel ega kalkuleeritud. Psühholoogilisi puante saaks ehk siin-seal tugevamini esile tõsta, kõrvalekaldumusi võiks ehk paiguti olla vähem. Stiil? Sellele ei näi olevat pandud erilist rõhku, meeldejäävaid stiiliõilmeid nagu ei oleks, verbid nagu kipuksid pisut liialt lause lõppu. Visualisatsioon? ... Kuid jätame need kategooriad. See, mis teiste puhul võib tunduda vägagi olulisena, ei näi praegusel korral üldse arvesse tulevat. Sest milliseks näiteks kompositsioon „akadeemiliselt“ mõõdetuna ka ei osutuks, tegelikult püsime kogu aeg autori rikka inimlikkuse mõju all, tunneme igalt poolt läbi nukrat põhimeeleolu, näime kogu aeg liikuvat kujutatavate inimete sisimas. Selle intiimse raamatu puhul ei oska teha professionaalset nägu, vaid tunned kõigepealt selle taga peituvat herka, kogenud inimest.

Ent kui siiski teha katset mõne üksiku pala esiletõstmiseks, siis võib-olla paelub eriti „Ristteel“. Truusüdamik, lihtne poe-poiss, kellele meeldib leti taga istuda, poe aardeid jagada, müüjaid vaadelda, kõige ja kõigi eest hoolitseda, peremehe huve silmas pidada, kuigi see peremees ei osuta vähimatki tahet arvestada ka oma vabatahtliku abilise huve, on esitatud nii peene-tundliku arusaamisega, et just see kuju jääbki ehk kõige sügava-

malt meelde. Oma usaldavas ausameelsuses on noor Karli Murak väga abitu, ja kui ta kord tabatakse teolt, mida peremees ekslikult peab varguseks, siis terve unistuste maailm näib varisevat kokku ning järgnev kibestus tundub ürgsemana ja isegi traagilisemana kui paljudki kõlavamad ja kõmavamad õnnetused. Imeteldava soojuse, kaastunde ja täpsusega on Hindrey siin käsitelnud psühholoogilis-kõlbelist põhiprobleemi — kurja sündi. Novell ei kannu mitte asjatult pealkirja „Ristteel“.

Hindrey psühholoogiline kunst kujuneb ikka puhtamaks ning ühtlasi sümboolsemaks, tema probleemid muutuvad põhilisemaks, inimliku kaastunde noot vibreerib ikka paeluvamalt kaasa. Mõne aastaga ta on saanud kujuk, ilma kelleta meie kirjandus oleks märksa vaesem kui ta on. Temast räägib küps, arusaav, siiras humaansus, milletaolist meil kahjuks on õige vähe, — eriti seoses nii rikka ja ehtsa kogemuste ainestikuga. Meil on puudus isiksusist — ja Hindrey on kahtlemata isiksus. Ta paneb meid tahtmatultki mõtlema ja tundma uut viisi.

Mainituile lisaks tuleks veel nimetada Jakob Liivi meeldivaid, pretensioonitu lihtsusega kirjutatud „Mälestusi lühijuttudes“, mis küll õigemini kuuluvad memuaarkirjanduse alale, E. Laidsaare põnevaid ja asjatundlikke spordinovelle „Viimne ring“ ja A. Kõivi „fantaaside“ kogu „Õine jumalateenistus“. Kirjandusejanulisele need raamatud ei ütle palju, kuigi Jakob Liivi mälestustel on oma ilmne väärtus olustikukujutusena. Neid teoseid siin lähemale sõelumisele võtta ei näi olevat põhjust.

Kindlat väärtusastmestikku püstitada ei ole käesoleval puhul kuigi kerge, olgugi et sisuliselt tiheduselt ja inimlikult läbituntuselt Hindrey kuulub esikohale. Oma kitsamas, kuid originaalses laadis väärrib täit tunnustust Peet Vallaku mõningaid meistrisaavutusi sisaldav raamat. Mälgu teose esimese poole nõrkused on nii põhilist laadi, et need ei lase kogust kui tervikust täit rõõmu tunda, kuigi selles on mõndagi väga meelde jäävat ja kuigi Mälgu tööle tuleb kasuks seni veel mainimata jäänud seik — huvitav, isikupärane sõnavara ja süntaks, mis paneb vahel edasi lugema ka seal, kus sisu on enam kui küsitava väärtusega. Kibuvitsa veidi käärimata vein mõjub üldiselt siiski elustavalt. Kokkuvõttes ei tarvitse möödunud aasta novellitoodangust lahkuda ilma teatava rahuldustundeta, ehkki ei ole tegemist suurte läbimurretega.

Ants Oras.

MEIE NÄITEKIRJANDUSE KRIISIST JA 1938. A. NÄIDENDITOODANGUST.

1.

Igas viimaseaegses aastaülevaates meie näitekirjandusest on oldud sunnitud konstateerima, et see kirjandusharu võrreldes teiste žanridega ei anna meil mõõtu välja. Erandit ei saa sellest „traditsioonist“ teha paraku ka käesolevas sõnavõtus. Meie näitekirjanduse kriis, mida tajuti isegi päevakajalise komöödia õitseajal pärast „Mikumärdi“ menu, on kujunenud juba nii krooniliseks ja „endastmõistetavaks“, et sellest rääkiminegi muutub ebahuvitavaks. Ometi on olukord mitmeti just huvitav ning paradokslilik. Samal ajal, kui ikka valitseb ängistav puudus paremaist algupärasteist lavateoseist, ei tunne meie teatrid viimaseil aastail mingit puudust ei publikust ega kassatuludest, vaid prospereerivad aina tõusval kurvil. Tõsi küll, teater ja draamakirjanduse juurdekasv ei tarvitse teineteisest alati sõltuda. Teiseks on konstateeritud, et näiteks hooajal 1936/37 on tervelt 25% etenduste arvust andnud *dramatiseeringud* meie romaanidest lisaks sellele 25%-le, mille andis algupärane näidend. Kuid just meie paremate teatrite lavadel on tõlkenäidendile jäänud kaugelt üle 50% osatähtsusest, kusjuures dramatiseeringute kasutamine on tunnistanud ikkagi üksnes hädavahendiks, niihästi arvustajate kui ka teatriinimeste poolt. Sel kombel jääb ikkagi veel teraval kujul päevakorda küsimus meie rahvusliku teatri väljakujundamisest oma draamakirjanduse alusel. Praegu on see alus, hoolimata üksikute eesti lavašedöövrite olemasolust, veel liiga kitsas ja ka ilmetu, et anda teatrile kindlamat vaimset tuge.

Ent teatri ja näitekirjanduse eluliste ja ometi nii habraste vahekordade vaatlusel võib süüdistusi tihti ka ümber pöörata. Seda ongi tehtud. 1937. aasta näitekirjanduse ülevaates (Eesti Kirjandus 1938, nr. 3) ütleb Andres Särev, kelle kompetentsuses pole kahtlust, et meie teatri praegune peamiselt kassahuviline ja stiilisuunatu *eklektitsism* ei suuda draamaloomingut mõjutada positiivselt. Puudub teatriinimesi ja kirjanikke teineteisele lähendav ja mõlemaid inspireerida võiv õhin luua teatud laadis, mõjutada publiku meelt ning mõtet teatud suunas. Säärast kontakti kirjaniku ja lavastaja vahel võis meil ette tulla peale Menningi aja vahest „Sinimandria“ päevil, ja hiljem, kui lavadel oli hoos kaasaja ühiskondlike puuduste ning pahede naeruvääristamine, võis rääkida ka tõelisest üksteise mõistmisest autori ning publiku vahel. Praegu aga näivad

kõik need kolm teatri komponenti olesklevat rohkem omaette. Publik on jäänud „suureks tundmatuks“ enamal määral kui varem — ta laseb end lõbustada õige mitmesuguse repertuaariga, ja kuna ta enamik ei koosne vaimsete huvidega individuidest, siis on just tema süüks pandud algupärandite taseme allakäik. Tõelähedane on säärane süüdistus kõigepealt maalavade ja maapubliku jaoks suurel hulgal sepitsetavate näidendikeste puhul — kuigi tuleks küsida, mis ime tõttu oli ajal enne iseseisvumist võimalik maalavadel küllalt tihti etendada Hauptmanni ja Ibsenit. Ent kahtlemata langeb meie näidendit ümbritsevas loiduses omajagu vastutust ka meie päristeatrite publikule. Üks meie noorem ja juba silmapaistvam draama-autor on ühes oma följetonis märkinud, et kunstiline tõus ja teadlikkus eesti teatrielus algab sellest hetkest, mil publikust lendab lavale esimene mädamuna. Paraku pole suurt põhjust oodata meie nüüdselt publikult säärast omaalgatust ja tõukeandmist autoreile. Küll aga võib oodata, et publikut ei ilmuks kuigi arvukalt etendustele, kui söandataks lavastada 1938. a. toodangu kirjanduslikult väärtuslikem näidend, nimelt Aino Kallase draama „Hundimõrsja“. Teiselt poolt siiski ei võiks nõuda, et laiempublik peaks huvi tundma romantilise ja sümbolistliku ballaad-draama vastu, mis käsitleb inimese varjatuimaid ihasid libahundi-müüdi kehastuses ja keskaegses miljöös. Laiempublik on viimase kolmveerand-sajandi kestel kõigis mais oodanud peamiselt sääraseid lavateoseid, mis avaksid ta silmi ta enese elule, selle psüühilistele ja eriti sotsiaalseile probleemidele, mis ergutaksid teda mitte üksi nutma või naerma, vaid ka mõtlema, püüdlema ja tegutsema.

Kogemused on näidanud, et säärase ülesandega ei tule tõhusamalt toime mitte ainult-päevakajaline komöödia, mis põlvneb Pariisi bulvareilt, ega moodne propagandanäidend oma pealetikkuvamal kujul. Jääb vaid konstateerida, et suurte aktuaalsete ja ühtlasi üleajaliste lavateoste sünd nõuab peale suure ande ka säärast kaasaegset ja kohalikku õhkkonda, mida elektriseerivad vaimsed käärimised, tööotsimine, kõiki inimesi puudutavad maailmavaatelised võitlused. Sellises õhustikus kasvas möödunud sajandi lõpul uus ja võimsalt eluline näitekirjandus ta suurte nimedega, ja kujunes uus realistlik teater. Sellises õhustikus õitses hiljuti näiteks tšehhi draamakirjandus oma ideelise erkuse ning õilsusega, üldinimliku avarusega ja kunstilise julgusega. Vaevalt aga saab see õitseng jätkuda Tšehhis praegu, kui seal on võimust võtmas üldised kesk-euroopalikud tasalülitamise ja kõrgemaist ideedest lahtiütlemise tendentsid.

Meie omas olukorras ei tarvitseks rääkida ideedest loobumise vajadusest, kuid on üsna selge, et niihästi publik kui ka autorid on meie nüüdses kodurahukliimas muutunud endisest ükskõiksemaks maailmavaatelise kui ka kunstilise orienteerumise vastu. Järsuks ja rõõmustavaks erandiks ses loiduses on möödunud aasta toodangus vaid E v a l d T a m m l a a n e draama „R a u d - n e k o d u“, mis üsna tihedas kunstilises vormis näitab sotsiaalse olukorra ja võitluste kibedust meremeeste keskkonnas ning on seotud pealegi poliitiliste seisukohavõttudega Hispaania kodusõja puhul. Kuid otsekui selleks, et märkida oma teose kaugust meie nüüdse tavalise näidendi meelsusetusest, jätab autor oma loo tegelikult konkreedistamata nimetustega ja koguni ironiseerib „vahelugemistes“, et „see lugu juhtus kaugel, võõral maal — kus leidub inimesi, rahast kes ei hooli“ jne. Küll on H u g o R a u d s e p a sulest 1938. a. ilmunud veelgi aktuaalsem näidend — meie ainus viimaseaegne päevakajaline komöödia „M e e s, k e l l e k ä e s o n t r u m b i d“. Ses lavateoses ei puudu silmapaistvatki „kodaanlikku julgust“: üsna vabalt humorigeritakse siin endiste vapside karjerismi ja kaasaminekut nüüdses Isamaaliidu dünaamikaga. Paraku puudub aga siin autori enese ilmsem seisukohavõtt neis küsimustes. Selle teose ideeline tõlgitsus oleneb õieti peaosade täitjate võimeist võita publiku sümpaatiat. Raudsepp nimelt ei seo end põhimõtteliselt säärase igavate ning iganenud asjadega, nagu on ideed ja ühiskondlikud tõekspidamised. Ta ainus tõsine sümpaatiat kuulub primaarsele elujõule, ning selle juhtimisel võiks ta jõuda ka palju imelikumate tüüpide kui alaliste parteivahetajate õigustamiseni. Ta vaimukus võib kuulajas liikuma panna tõsiseidki mõtteid — ent kahjuks see vaimukus üksi ei anna teostele selgroogu ega suuda õieti haarata publikut, vähimalt mitte meie teatri ja publiku praeguse taseme juures.

Lisaks Tammlaane ja Raudsepa teosele näitab erkust oluliste aktuaalsuste vastu ka A l e k s a n d e r A n t s o n i näidend „I n i m e s e d t u i s u s“ („Rahvamehed“). Kahjuks selle teose seisukohavõtt vapsliku ideoloogia ja sellega siduneva Saksa poliitilise mõju vastu on hilinenud ja kunstiliselt nõrgalt kehasutatud. Vapsismi naeruväärsused kuski maakolkas ei huvita meid praegu kuigi palju.

Niisiis kaldume oletama, et viimaseaegne jõupuudus meie draamaloomingus tuleneb õige sügavaist ajavaimulistest ja ühiskondlikest põhjustest. Sellest nõrkusest ülesaamiseks ei ole muidugi tingimata tarvis toota tendentsnäidendeid ega poliitiseerivaid näidendeid. Kõigepealt on tarvis dramaatilisi andeid,

kes oskaksid oma tegelaskujude elamusi ja võitlusi sügavamalt valgustada ja reljeefistada maailmavaateliselt ning psühholoogiliselt. Puht-eraeluline ja puht-olustikuline võitlus ei suuda meid tugevamini huvitada isegi siis, kui ta on valatud üsna põnevasse vormi. Samuti ei suuda ausat autorit huvitada ega ergutada säärane üldiste probleemide vastu tuim publik, kes aplodeerib enamiku meie nüüdsete näidendite piltidele armastuse tõkkejooksust, alevikutegelinskite koomilisusest või mõne noorpaari positiivsest maaorientatsioonist.

Muidugi on meie näitekirjanduse nõrkusele otsitud ja leitud ka kitsamaid ja osalt väga konkreetseid põhjusi. Näiteks väidetakse asjaomaselt poolelt, et suhteliselt menukagi näidendi kirjutamine olevat isegi hiljutise autoritasude kõrgenduse järel märksa vähem tasuv kui romaani tootmine. Selle kõrval jääb aga tähendusrikkaks ja olukorra reformimisele kutsuvaks tõigaks, et mõne põhjalikult lameda ja viletsa „Tantsuprofessoriga“, mis lööb läbi maalavadel, teenitakse rohkem kui ühegi romaaniga. Ühtlasi seletatakse näitekirjanduse pidevat kriisi ka üsna abstraktsete ja osalt veelgi küsitavamate põhjendustega. Nii kuulduv, et meie tööle polevat üldse omane dramaatiline ja dünaamiline joon, küll aga sellele hoopis vastandlik kalduvus lürismi, vaatluse ja skepsise poole. Samuti märgitakse, et draamažanr kujunevat rahvuskirjandustes tavaliselt välja viimaseks kõigist kirjandusliikidest — pärast luulet, romaani ja novelli. Tegelikult ongi selge vähimalt see, et vormika draama loomine nõuab rohkem keskendumist ja keskendamist kui hea romaani, novelli või poemi kirjutamine, rääkimata üksikust luuletusest. Meie aastaülevaadete autorid ja arvustuski pole väsinud rõhutamast, et kõige rohkem nõrgestab meie näitekirjandust ta vormilis-tehniline saamatus. Neid tauninguid on lavastaja Andres Särev süvendanud järgmise väga õige definitsiooniga, mida tuleb korrata: „Mitte vormi vormi pärast ei ole vaja, vaid vaja on näidendi oskuslikku ülesehitust teose teema tõelisele mõjule viimiseks“ (E. Kirj. 1938, nr. 3). Iga tegelik teatriinimene teab, et näidendi mõjulis-mõtteline ja ehituslik tugevus olenevad teineteisest. Seepärast on õpetlik seda seotust vaadelda ka teisest küljest, jälgides ideetugevuse mõju vormile. Kahtlemata näiteks Hugo Raudsepp teab, kuidas peab olema ehitatud hea komöödia ja kuidas tõsta iga üksiku stseeni lavalist mõjuvust. Need oma teadmised ongi ta hiilgava tulemusega rakendanud komöödia „Mees, kelle käes on trumbid“ esimeses vaatuses — ekspositsioonis ja intriigisõlmingus. Kuid kõik järgnev, eriti aga keskmine, s. o. teine vaatus, lõdvendab algul saa-

vutatud pinge ja huvi, keerutab kõrvalteil, otsib kunstlikke viivitusi lahendusele, — ühe sõnaga, nõrgestab teose mõju. Ei tule toime põnevamat ja pidevamat võitlust, kuna autor ei taha esitada säärast võitlust. Ta püüab vältida põhjalikumat võitlust, sest seda peaksid kandma ka mingid ideed, eriti kuna on tegu poliitikameestega. Tõsisemalt võetavaist ideedest ei taha aga autor midagi teada. Nii näeme, et kui lavateos, mis ei tugine just kriminalistika või abielurikkumise põnevusele, loobub mõttelisest ja ideelisest selgusest, siis ta peaaegu on sunnitud loobuma ka kompositsioonilisest selgusest ning tugevusest. Seda tõde aitab omajagu illustreerida ka Mait Metsanurga komöödia „Maret elukoolis“. Ka sellele autorile ei saa me ette heita teadmiste või teadlikkuse puudust. Ta annabki oma komöödias üsna värvika ning sotsiaalselt tähendusriikka läbilõike pealinna agulikõrtsi publikust ja personalist. Kuid see teos, mille huumor ja ironia on parem Metsanurga menuka „Mässuvaimu“ omast, pole siiski kuigi lavaline, kuna autor nähtavasti pole tahtnud „asju teravaks ajada“. Ka siin valitseb õieti sama läbiajamine kommenteerimismeetodiga, mis on nii omane Raudsepale. Noorukese baaridaami Maret'i elukool jääb võrdlemisi väheütlevaks eraelu-kooliks; tal pole isegi pettununa ja petetuna niipalju isiksust ega silma elu jaoks kui „Niskamäe naiste“ imalavõitu pahempoolitsejal Ilonal. Samas võib tähele panna, kuidas Evald Tammlaane „Raudses kodus“ maailmavaateline selgus ning julgus otsekui iseenesest annab kompositsioonilise põnevuse. Seejuures on selle draama proloog-ekspositsioon vaid hädava händ ja pealegi liiga sentimentaalne. Kuid kokkuvõttes mõjub „Raudne kodu“ tervikliku, sirgjoonelise draamana, mille tegevus areneb niisama sundlikult kui need mõtted, mida ta äratav.

Need tähelepanekud vormitõhususe ja temaatilise tugevuse vastastikusest sõltuvusest ei kehti mitte üksi klassilise draamavormi tarvitamise puhul. Vahest veel enam mõttelist teadlikkust ja koguni teravust vajab ehitamine moodsas paljupildilises, vaheldusrikkas ja asju eri külgedest valgustada armastavas näidendivormis. Ideelise montaažiraamistiku puudumise korral ähvardab säärane ehitus laiali valguda mingiks elupiltide reaks, nagu seda näeme eriti dramatiseeringuis meie nõrgemaist romaanidest. Sellega küllap on seletatav ka meie kirjanike senine huvipuudus moodsate näidendivormide vastu, millede abil on vägagi tähelepanuväärseid lavateoseid, muide meilgi mängitavaid, loodud mujal maailmas — eriti Ameerikas, Inglismaal, Venes ja Tšehhis. Kui meie autoreile hästi ei näi meeldivat

jõuliste võitluste esitamine näidendis, siis nad võiksid pääsu otsida just avaramais ja mitmekesisemais vormides, mis vähimalt osaliselt võimaldavad sirgjoonelise dramaatilise tõusu asendamist tähendusrikaste läbilõigetega elust — ühe sõnaga, elu kinnipüüdmist paljusilmalise võrguga, kui ei taheta teda suruda klassilise vormi Prokrustese voodisse.

Meie näidendite valdava enamiku vormilist šabloonilisust ning tuimust tegevuskohtade valikus, s. o. lavapildi määramises, on seletatud samaga, millega vabandatakse kõiki muid nõrkusi, — nimelt vajadusega toota eriti ja ikka jälle maalavade jaoks. Ent lõpuks on meil juba kenake arv tehniliselt üsna rahuldavalt varustatud teatreid, milledes tehakse tihtigi imet tõlkenäidendite lavastamisel, ja on rõhutatud, et pole vähe ka dekoratsiooni-vahetusega toimetulevaid väikelavasid. Lõpuks märkigem veel, et dekoratsioonihädast võib headel juhtudel kujuneda just voo- rus — vaimukus ja olulisega piirduv lihtsus lavastusis. Igatahes aitab laval nähtava miljöö värskus ja erilisus palju kaasa huvi tõstmiseks näidendi vastu. Isegi lugemisel imponeerib näiteks Tõnis Braksi väga keskpärane lugu „Lootuste laev“ vähimalt seetõttu, et temas näidatakse sadamakontorit väljäreändajate laeva lahkumisel, mehaaniku töötuba ja kioskiesist suvises mererannas. A. Tamme „Naabrid“ on omamoodi värske näidend, kuna temas aetakse keset lava piir Eesti ja Läti vahele, kusjuures eestlasest ja lätlasest naabrid teevad läbi kõik sellega sidunevad patriootilised ärritused. Ka Tammlaane „Raudse kodu“ tugev omapära ja võlu tuleneb suurelt osalt erilisest miljööst — laevaelu maalingust — ja tegevuskohtade tähendusrikkast vaheldusest.

Üldiselt aga liiguvad meie rahvalikud näidendikesed — ja need on aastatoodangus alati enamuses — oma vormivõtete poolest otse uskumatult „klassilisi“ Kotzebue- ja Holbergi-aegseid radu. Kus kaldutakse jandi poole, seal ei kohkuta tagasi ümberriietumis-trikist (see esineb H. Kuma „naljas“ „Tuletõrjujad, kustutage armastus“), ja komöödia etendamist komöödias „rumalate õpetamiseks“ ei harrasta mitte üksi E. Laidsaare kapral Pension, vaid ka perepoeg L. Raudsaare nilbustemaias näidendis „Luigemäe“, et oma isa sundida taganema naisevõtmõttest. August Mälgu komöödias „Sikud kaevul“ toimub umbes sama, ent vähem selgelt, täpselt sama sihiga. Aleksander Antsoni näidendis „Inimesed tuisus“ viivad perepoeg ja sulane läbi hullu vembu, et õpetada vapsivaimustusse sattunud peremeest. Kuid kohtab sääraseidki trükitud näidendeid, milles pole jälge isegi mitte kotzebuelikest ja operetlikest

intriigiarenduse vahendeist ega arengust enesest. Selline on „Malle suurpartii“, E. Maiste „komöödia“, — suurim arusaamatus, mida võib kujutella lavakirjanduse alal. Ometi lõpeb see teos kolme paari õnnelikuks saamisega! Säärase klassilise lõpuni on aga jõutud peaaegu märkamatuks, sest autorit pole huvitanud ükski asi maailmas peale selle, kuidas maanaine peab professori teenrit (kes lõhnab peaaegu plagiadi järgi) professoriks eneseks.

2.

Üldiselt ometi pole tarvis 23 möödunud aastal ilmunud näidendi vaatlusel teha pessimistlikumaid järeldusi kui varasemais aastaülevaateis. Olukord on pigem vastupidine. Väärtuseta näidendikesi on trükitud vähem kui eelmisel aastail; võib konstateerida jandi ja kergesisulise ajaviite-komöödia taandumise jätkumist. Nende asemele on astunud rida vähenõudlikke „näidendeid“, mis püüavad anda enam või vähem sisukaid elupilte meie tänapäevast ja lähemast minevikustki, kombineerides tõsise vaheldumist naljaga ja kasutades säärase ajaprobleemikeste huvitavust, nagu on maaorientatsioon, isade ja poegade valitsemise küsimus talus, kodukaunistamine, perepoegade šofööristumine, väljarändamine Brasiiliasse, eestlaste vahekord lätlastega või surematu motiiv linnaäritsejate lodevast eetikast. Puhtakujulist „positiivse“ ideoloogia kehastust, mida meil praegu oleks põhjust oodata eriti kujunemata autorite sulest, ei saavuta neist rahvalikult ja mõistlikult häälestatud näidendeist siiski ükski — kuna nad tahavad olla ka realistlikud. Erandiks on vaid „Võidumäe, kolmepildiline näidend Vabaduspühaks“, milles ei esine ühtki negatiivsevõitu kuju. Kuid ometi huvitab see näidend lugemisel palju enam kui ülaliseloomustatud liik — nimelt oma meeoluka soojusega ja keele stiilika rahvapärasusega. Ta autoripseudonüümi Villem Sarapiku taga peitubki üks meie nooremaid päriskirjanikke.

Tuleb märkida, et jandi ja „lustmängu“ asemel ülekaalu saavutanud rahvalik „näidend“, mis muide küll ei suuda saavutada ehtsa, nn. rahvatüki meeldivust, äratav enese vastu sümpaatiid vähimalt oma kalduvusega tõsisemate, olgugi piiratud küsimuste käsitlemise poole. See tähendab igatahes, et ka lavakirjanduse kõige madalamaisse sfääresse on tungimas huvi üldiste eluliste ning ideeliste küsimuste vastu. Isegi lühike, August Viira aegu meenutav laulumäng „Roosid õitsvad kalmukünkal“ (B. Kangerman ja H. Klees) sisaldab oma vaejooksiku-loos mõningaid realistlikke ja ideelisi elemente Vabadussõja ajast. Muidugi jääb tegevuse ja kõneluste mõtes-

tamine meie praeguse keskmise rahvanäidendi tasemel vaid segaseks kõverpeegli-pildiks sellest, mida peab andma tõeline näidend. Kuid selleastmelinegi mõtestus on parem kui varem neis sfääres valitsenud operetlik kõdikunst.

Lisaks A. Antsoni, T. Braksi, A. Tamme, H. Raudsaare ja V. Sarapiku juba puudutatud rahvalikele näidendeile tuleb ses liigis veel nimetada E. Ellori üsna realistlikku, ideestamata ja veidi „Rätsepaid Sillamatsil“ meenutavat „Peigmeest maanteelt“, mis kannab küll komöödia nime, ja Jaan Metua 4-vaatuselist näidendit „Vabadussõja päevilt“, mis oma lihtsa asjalikkusega kipub ületama ka Antsoni hoogsamat, ideelisemat ning koomilisemat „Inimesi tuisus“. Siia võiks kuuluda ka H. Raassaare laulumäng „Lahutasid maad ja veed“, mis teatava loomulikkusega taotleb praegu nähtavasti väljasureva „klassilise rahvatüki“ ilmet.

Sellest liigist ei seisa kaugel ka A. Mälgu ebaõnnestunud komöödia „Sikud kaevul“, mis ei saavuta sama autori esimeste rahvalike komöödiatega lopsakust ja teatavat loomulikkust. „Sikud kaevul“ häirib eriti oma segase sekeldusterohkusega; õpetuseks näitab ta elukutselise seltskonnategevuse kahjulikkust tegelasele, ja isade väärvaadet, kui nad tahavad maja valitseda endist teojõulisemate poegade asemel. Mait Metsanurga juba iseloomustatud komöödia „Maret elukoolis“ näitab rohkem puhust ja suuremaid mõttelisi pretensioone, mis ilmneb eeskätt kõneluste kohatises lõikavuses. Lavaliselt aga ei ole seegi komöödia päriselt õnnestunud — temas tundub puudust tegevusest. Vormiliselt enamvähem rahuldavat ja mõtteliseltki elevat komöödiat esindab möödunud aasta toodangus Hugo Raudsepa „Mees, kelle käes on trumbid“ — kahjuks üksikuks jäänud järelkaja hiljutisest kaasaega arvustava naljamängu õitsengust. Selle kõrval on Raudsepp hoolitsenud ka teravamana jandi eluspüsimise eest oma ühevaatuselise „Rohelise Tarabellaga“, mille teemaks on provintsilehekese „ideoloogia“ sõltuvus rahakaist tegelasist, ja kitsamalt teatriarvustuse sõltuvus esinevate prouade tähtsusest. Võiks märkida, et see „nali“ midagi ei kaotaks, kui ta opereeriks vähem robustsete efektidega. Jandid on ka E. Laidsaare komöödianimeline „Kapral Pensioni ametiasjad“ ja selle lühem teisik „Kapral Pension selgeltnägijana“, mis tituleerib end koguni näidendiks. H. Kuma „Tuletõrjujad, kustutuge armastus“ oleks üsna endisaegne jandike, kui see ühtlasi ei propageeriks tuletõrje õilsat tähtsust. Jaan Pertti salongiainelise jantkomöödia „Modne Eeva“ nalju võiks nimetada headeks, kui

see näidend poleks kirjutatud „aineil“. E. Maiste „Malle suurpartiid“ on eelpool juba hinnatud.

Tõsise draama liik on möödunud aasta toodangus esindatud võrdlemisi arvukalt. Paistab silma, et tervelt kolmes seda liiki lavateoses aktualiseeritakse Eesti ajalugu. Esimesel kohal seisab siin Henrik Visnapuu „Maa vabaduse eest, massmäng 2 pildis epiloogiga“. Sel valgevärsilisel ja rahvalaululisel teosel ei puudu oma sõnastuslik mõnu ega muidugi mitte isamaalik ideoloogia, kuna on tõhusalt näidatud rahva ühtehoiu- ja kallistegi elude ohverdamise vajadust ohu korral. Aineks on Tartu tagasivõitmine sakslastelt 1223. aastal. Kuid oma ülesehituselt ja tegelaskujude jaotuselt ei vasta see teos siiski kõige paremini oma suurtele praktilistele ülesannetele, kuigi tarvitab õige suuri statistidemasse. Ülejäänud kaks ajaloolist näidendit jäävad juba oma kompositsioonilise eba-kindluse ja ballastirohkuse tõttu lugemisdraamadeks. Head lugemisdraamat peaks isegi tervitama, kuid kapral Pensioni looja Eerik Laidsaare värsilise „Idavalvuri“ puhul ei tule säärane lohutus suuremat arvesse. Siiski saavutab see üsna kogukas ja vaheldusrikas kujutus Liivi sõja alguse aegseist võitlustest Narva ordumeeste ja Ivangorodi venelaste vahel kohati teatava kirjanduslikkuse. Ideelisest selgusetusest vabandab end autor lüürilises proloogis ja epiloogis välja tahetega maalida romantilist võitlusnägemust. Küsitavam on ta meelevaldsus ajaloo kasutamisel: ta laseb XVI sajandi keskel veel esineda eesti sõjavanemaid ja salamalevail. Ajaloo tundmise ja eriti ideelise ainevalgustuse poolest seisab kõrgemal tasemel Rein Sarvesaare „Kaupo, ajalooline näidend 11 pildis“. Ses teoses on kogu meie muistset vabadusvõitlust valgustatud eesti kirjanduses seninägematult vaatekohalt. Kristluse ja euroopaliku ühiskonnakorralduse sissetungi meile ei kujutata siin mitte pelga saagiahne vallutusena, vaid veel enam kultuuri sissetungina mahajäänud paganlikku maailma, mille omapära oli vaimselt juba degenererunud. Veel enam rõhutab autor seda, et muistne Eesti eesotsas Lembituga ei kaotanud võitlust mitte oma relvade nõrkuse tõttu, vaid seepärast, et sotsiaalselt rõhutatute hulgad pöördusid otsima kaitset just kristluselt. Kaitsjaiks ja orjusest vabastajaiks aga ei olnud mitte ordurüütlid, vaid peamiselt liivlaste kristlasest vanem Kaupo koos piiskopiga. Nad olevat seadnudki Liivis kehtima humaanse rooma õiguse barbaarse saksa tavaõiguse asemele, jne. Ei või öelda, et ses „ebapatriootilises“ näidendis ei peitu küllaltki sügavat ajalootõlgitust ja äratusi kogu meie omapära osatähtsuse ning saatuse rea-

listlikumaks mõistmiseks. Juba teadusliku eessõna järgi tuleb oletada, et pseudonüümi taga ei peitu mitte tavaline eruditsioonita asjaarmastaja, kuigi teose puhtkunstiline külg ei suuda rahuldada lavanõudeid.

Kõige positiivsemaks ja teatavat optimismi võimaldavaks saavutuseks läinud aasta toodangus on aga kaks kirjanduslikult kõrgeväärtuslikku ja ühtlasi lavalist draamat — Aino Kallase „Hundimõrsja“ ja Evald Tammlaane „Raudne kodu“. „Hundimõrsjale“ pole miinuseks, et ta asetab erakordseid nõudeid lavastajaile ning peaosade näitlejaile ja samuti publikule, kes peab selle teose etendusel uskuma hoopis rohkem uskumatut kui Kitzbergi „Libahunti“ vaadates. Kuid „Hundimõrsja“ julge romantika ning ballaadlikkus on ainult sümboleiks, millede abil autor näitab inimhinge sügavaimaid saladusi ning ihasid. Loodusjõulise vabaduse õnnis rööm on see „diabolus“, kes röövib metsavahinaise Aalo ta mehelt ja kristlikult ühiskonnalt. Olgu tähendatud, et klassiliselt viievaatuseline draama „Hundimõrsja“ ei kujuta enesest dramatiseeringut Kallase samanimelisest ja samaainelisest jutustusest, vaid on üsna uudsel kujundatud. See teos on parim Kallase seniste draamade seas. Erilist aukartust äratab ta keeleline ning stiililine ilu ja kunstiline ökonoomia intriigi arenduses.

E. Tammlaane „Raudset kodu“ on eelpool juba lähemalt puudutatud. Jääb vaid rõhutada, et selle teose huvitavust ei tõsta mitte üksi üliliasjatundlikult esitatud ning publikule eksootiline meremeeste-miljöö, vaid ka ta vormiline värskus ning uudsus. Värsilised „vahelugemised“ otse publikusse, tegevuskohtade vaheldusrikkus ja järjestus laste mängupaigast vangilaagrini — see kõik on omal kohal. Selle teose teatav kaldumus romantika ja sentimentaalsuse poole toob enesega kahjuks küll kaasa ka liialdusi varjutamises. Reeder Otto on tehtud liiga mustaks ja ühtlasi naeruväärseks. Üldiselt aga on see teos tore-daks üllatuseks meie näitekirjanduse praeguses keskkonnas. Juba „Valges lagendikus“ ilmnenud Evald Tammlaane ande tuumakus on siin tõestatud. Tammlaanel on midagi öelda, ja ta ütleb seda hästi.

Kokkuvõtteks võime öelda, et 1938. aasta näidenditoodanguga pole küll üle saadud kestvast kriisist, kuid on ometi meie oma-repertuaari rikastatud nelja-viie kunstilist mõõtu väljaandva teosega. Esikohal tuleb nimetada Kallase ja Tammlaane draamat. Neile järgneb Raudsepa komöödia, ja veidi kaugemal Metsanurga komöödialik elupilt ning Visnapuu isamaalik mass-mäng.

H. Paukson.

JAAN LÕO KÄSIKIRJALISEST PÄRANDIST.

Kui tänavu 18. veebruaril suri riigikohtunik Jaan Lõo, siis oli põhjust tunda, et selle mehe lahkumisega kaob eesti vaimuelust üks huvitavaimaid ja ka tähendusrikkaimaid isiksusi. Üldsus ei tunne Jaan Lõod palju. Eriti viimasel kahel aastakümnel elas ta väljaspool oma ametlikku kutset õieti erakuna, ja ta sisemise kutsumuse avaldusi trükisõnas ei leidu ka varasemast ajast kuigi arvukalt. Luuletajana oli Lõo küll tähelepanu ja vaidlusi äratanud aastal 1916, mil ilmus ta kogu „Nägemised“. Ent oma järsu erinevuse tõttu meie tolikele luule „Siuru“-eelsest laadist sattus see värsiraamat pälvimatult ületatava arvustuse alla ja hiljem unustusse. Peale selle on Lõo avaldanud ulatuslikuma keeleteadusliku uurimuse „Meie koduloomade nimetused“ (E. Kirj. 1911 ja 1913) ja lühikese kirjutise Adam Petersoni mälestuseks (E. Kirj. 1920), kes oli üks esimesi eestlaste poliitilisi virgutajaid ärkamisaja algul ja muide Lõo sugulane ning kaasmaalane Holstrest.

Jaan Lõo eemaldumist avalikkusest ei leevendanud kuigi võrd ka asjaolu, et iseseisvuse ajal hakati kasutama koolilugemike koostuses kolme-nelja ta eesti-inspiratsioonilistest luuletustest („Hingede päev“, „Kodu“, „Mets“, „Jüriöö“), ega seegi, et M. Kampmaa oma „Peajoonte“ kolmandas jaos liigitab ta „realistlike helide“ esindajaks ja püüab väärtustada ta luule rahvalikku sõnavara, teravust looduse tajumises ning „maamehelist tüsedust“. Otse nende arvamuste vastu peab alla kriipsutama: „Nägemiste“ peamine väärtus ning haruldus ilmneb selles, kuidas luuletaja lähtub oma koduse „talupoegliku“ maa reaalsusest, ent tajub selle olemust ning ilusid nii sügavalt, et ta kujutelmad kasvavad üle kõigest tavaliselt „realistlikust“, otse müüdistuvad — ja sulavad ühte inimsoo sublimeerituimate ning ühtlasi vitaalseimate olemasolu-kogemustega muistse Kreeka luules ja müütides. Säärane luuletaja-elamus pole mitte „maameheliselt tüse“, vaid, võiks öelda, sügavaimalt aristokraatne — kui sel sõnal üldse on sobivust vaimseis asjus. Jaan Lõo iseloomustamiseks tundub aga just seda terminit tarvis olevat. Ta kuulub nende harvade vaimude hulka, kes nähtavasti väärtustunde ja -tahte ajal suudavad manada üllaimaid minevikupärimusi elavaiks ja näha olevikus neid jõude, mida on kunagi nimetatud „jumalikeks“. Seetõttu ei patusta Lõo mitte meie luulemaitsesse vastu, kui ta identifitseerib „Uko“ ja Zeusi, ja vahest isegi siis mitte, kui ta „Kalevalast“ lähtudes puhub elu sisse meie pseudorahvuslikule mütoloogiale, mis kogu ärkamisajal oli

jäänud paberlikuks. Ja kui juba mõne aasta eest kuulsime, et tal on valminud Homeroose „Iliase“ tõlge kreekapärasest ja ühtlasi eestiliselt-soomeliselt vältelises rütmikäsitluses, siis selle töö suurus ja põhilaad äratas meis aukartust, ent ei mõjunud üllatusena neile, kes Lõod tundsid. Võib ka mõista, miks ta ses tõlkes on keelt liigagi arhaiseerinud, hoidnud kinni teatavaist „maamehelikest“ murdelisustest ja üldse vähe arvestanud meie luulekeele viimaseaegset arengut. Ta tundis end maha jäetuna meie kirjandusliku üldsuse poolt — ega tahtnud laenata selle saavutusi. Ta kujundas „Iliase“ eestindusest vanakreekaalis-vanaeestilise maailma oma maitse ja tõekspidamiste järgi. Tulemust ei saa me tervikuna aktsepteerida — kuid me ei saa teda ka kõrvaldada, vähimalt mitte oma kirjandusajaloost. Selles tõlkes võib nautida ta autori isikupärasust ja veel enam originaali hõngu ning detaile, mis on edasi antud kahtlemata väga suure kiindumusega.

„Iliase“ tõlge on valminud viimase kümne-kaheteistkümne aasta kestel, nõudes endale peaaegu kogu vaba aja, mis autoril oli kasutada. Esimene masinakirjaline redaktsioon on vähimalt esimese 12 laulu ulatuses pärit aastast 1932, kuna teose teine pool on masinakirja üle kanda lastud nähtavasti järgmisel aastal. Samadel aastatel on läbi viidud masinakirjalise teksti esimene parandus värsimõõdu kui ka poetilise väljenduse suhtes. Teose esimese poole vihikuile, milledest igaüks sisaldab ühe laulu, on märgitud daatumid, milledest selgub, et see parandamine toimus 18. VII — 2. XI 1932; teist poolt on parandatud 8. IX 1932 — 31. V 1933. Seejuures on esimest poolt korrigeeritud kahes eri tekstieksemplaris, ja vähimalt 9 laulu on läbi vaadatud kaks ja enam kordi.

Sama 1932. ja 1933. aasta masinakirjaline tekst on aluseks ka lõplikule tõlkeeksemplarile. Aga selles pole palju järele jäänud esialgsest sõnastusest. Kõigepealt on sellesse radeerimise ja tindiga asemelekirjutamise teel üle kantud ülalmainitud parandused 1932. ja 1933. aastast, mis algul olid kirjutatud tühjale kõrvalleheküljele. Ülekandmise juures on muidugi tehtud ka uudseid muudatusi. Pärast seda on aga alates 18. IV 1937 (märkus 11. laulu juures) asutud kõigi laulude uuele põhjalikule parandamisele, kirjutades värssread nende uuel kujul (pliiaitsiga) jällegi kõrvalleheküljele. See viimne parandus on haaranud kuni üle 80 protsendi kõigi laulude värssidest, kuna kõik varasemad muudatused ühtekokku annavad märksa väiksema ulatuse. Peale selle paistab silma, et viimse läbitöötusega on taoteldud eeskätt tõlke rütmilis-prosoodi-

list lähendamist algupärandile. Kõigi laulude kohta on tehtud statistikat värsijalgade ja sõnulatuse mittekokkusattuvusest, võttes aluseks kolmanda värsijala. Kuna säärast statistikat on märgitud mitme laulu suhtes kahel korral nende eri parandusstaadiumest, siis näeme, et tõlkija püüdeks on olnud tõsta nende värsside protsenti, „ubi tertius pes verbum non finit“ (märkused 3., 5. ja 24. laulu juures). Ühenduses sellega on mitme laulu juures märgitud nähtavasti sama mittekokkusattuvuse protsenti ka originaalis ja O. Mannise soomekeelses tõlkes. Paranduse tulemused on säärased, et kui esimesel vaatlusel mitte-kokkusattuvuse sagedus oli osutunud 53%—76%-liseks, siis teisel korral kõigub see juba 76% (12. ja 16. laul) ja 86% (8., 10. ja 24. laul) vahel, tendentsiga viimase määra poole.

On ilmne, et viimaseks parandustöök sai Jaan Lõo tõuke A. Miks'i kirjutisest „Heksameeter ja eleegiline distihhon eesti teoorias ja värsis“, mis ilmus 1937. a. „Eesti Kirjanduses“. A. Miks nimelt teeb vaatluste põhjal selgeks, et suurimaks puuduseks meie heksameetri-tõlkeis on just sõnade liiga sagedane, otse pidev kokkulangemine värsijalgadega, mis teeb rütmi puiseks ja labaseks. Hoolimata kõigest oma eraklusest ja isemeel-susestki ei pidanud Lõo, kelle heksameetri ehitust G. Suitsu samasuunaliste taotluste kõrval A. Miks tunnustab juba „Iliase“ tõlke eelviimase redaktsiooni põhjalgi, paljuks veel kord tööle asuda, et täielikumalt rahuldada teoreetiku poolt õigusega üles seatud nõudeid. Muidugi pole ses ümbertöötuses tegu mitte kolmanda värsijalaga üksi, sest sõna „ülenihkumine“ ta lõpust tingib enamalt samasugust värsijalgade üksteisesse-lülitumist ka järgnevas. Tundub, et paiguti on rütmi sellise ehtsustamisega liialdatudki, kuna tekib monotoonsusi seal, kus skandeerimis-„skeemid“ kõrvutiseisvais värssides on liiga sarnased. Ka see viimane, peamiselt prosoodiline ümbertöötus on mitmete laulude ulatuses olnud korduv ja on kestnud 18. IV 1937 kuni 3. I 1939 (märkus 1. laulu juures).

Muu antiikse luule eestindusi on nende ridade kirjutajal korda läinud Jaan Lõo pärandist leida vaid ühe fragmendi võrra. See on tõlge Sophoklese „Antigone“ ühest laulust, nimetusega „Theba raukade koor“, värssid 100—154. Originaali meetrumist pole kinni peetud, kuid seda suurem on tõlke keelelis-stiililine loomulikkus. Kuna tõlge on dateeritud 30. IX 1910, siis seega on tõendatud Lõo tegelikumagi Kreeka-harras-tuse pikk kestus. Huvi kreeka keele kui ka luule vastu on aga Lõol mitmete tunnistuste järgi kahtlemata ärkvel püsinud güm-

naasiumi-aastaist alates. Keeleteaduslikust küljest dokumenteerib seda huvi vihik, milles on sõnastikulises järjekorras kõrvutatud võimalikke sugulas- resp. kunagi üksteiselt laenatud sõnu kreeka ja eesti keeles. Lõpul leidub teadusliku kirjanduse loetluses kannab uusim teos 1909. aasta arvu. Teine samasugune vihik kõrvutab kõlalt ja tähenduselt sugulasilmelisi sõnu ladina ja eesti keeles. Sellest poolikust harrastusest nähtavasti ongi välja kasvanud Lõo hilisem ja üsna põhjalik uurimus meie koduloomade nimetuste põlvnemisest, millest järeldub soomeugrilaste ja indogermaanlaste kestvaidki kokkupuuteid kauges minevikus. Kui veel nimetada vihikut pealkirjaga „Märkusi Iliase tõlke puhul“, mis sisaldab peamiselt märkmeid meetrumi-rütmi kohta, ent tegeleb ka luuleliste vastete vaatlusega, ja teist vihikut väljakirjutustega W. Reichel'i raamatust „Ueber homerische Waffen“, 1894, ja muist teoseist rahvaeepose ning heksameetri üle, siis on loeteldud see osa Lõo käsikirjalisest pärandist, mis otseselt tegeleb antiiksusega.

Varem ilmunud algupäraseid värsse on Jaan Lõo redigeeritud, s. t. ümberkirjutatud kujul järele jätnud 1701 rida. Nii pikk on nimelt ta käsikirjaline „Kogu hümne ja ballaade“, ülapealkirjaga „Vilispill“ (sic). Kuuldub, et vähimalt osa selle kogu Vabadussõja-motiivilisi luuletusi on tekkinud juba Vabadussõjale järgnenud aastail, kui mitte sõja ajalgi. Kuid ainsad dateeritud ballaadid „Kratt“ ja „Susi“ on märgitud daatumitega 22. XI 1926 ja 10. XII 1926.

Suurima rühma selles kogus annavad ballaadilised nägemused Vabadussõjast. Need on: „Õine vägi“, „Kuulipildur“, „Poiss ja pini“, „Sõdur Jussi“ ja „Palavikus“. Mitmed neist kuuluvad ka ulatuslikemate hulka valimikus: „Poiss ja pini“ sisaldab 312 rida. Ülejäänud „ballaadidest“ on „Hallikal“ üsna vormikas arhaiseeritud lugu mõrsjast, kellele lind laulab ta armsama surmast sõjas; „Halasti hing“ näitab erilist kalduvust müstikasse, kuna „mina“ siin ilmub pärast surma nägematuna oma armsa lähedusse, tahtes ta elujõu najal ellu ärgata; „Kratt“ tugineb rahvaluulele, samuti kui näkilugu „Merel“, kuna „Küünid“ ja „Susi“ on üsna vabad romantilis-lüürilised vaatlused.

Tavalise lüürika žanris hoitud luuletustest on kolm „Nägemiste“ laadile väga lähedased loodusevaatlused: „Peoleo“, „Angervaks“ ja „Kased“. Otsesemalt hümnilisest tooni kuulub vaid luuletuses „Kevade tuul“, armastuse-ülistuses „Noorusõil“ ja „Noorte laulus“. Oma patriootilist kredot väljendab autor otseseimalt pühenduses „Vabadussõjas langenuile“.

Üldiselt on „Vilispill“ paremini õnnestunud puhtlüürili-

sed lühirealised asjad kui ballaadid. Kvaliteet ei jää siin tihtigi maha „Nägemiste“ samataoliste paremate luuletuste omast. Näiteks 27-realine „Noorusõil“ õhkub ehtsat kirge — ent on samas mõtestatud küpse ea tagasivaatlikkusega. „Noorusõil, / täis värsked ristiksardu, / kuu ja tähte / helkvaid hõbekardu, / ah, kuis leegitsesid / iha lõkked, / tegid tuhaks käsud, / keelud, tõkked...“ Lõpp aga kõlab kogemussügavalt: „...sisana laulis, / kevadis kaugis / mu enese noorus, / ihane lind“. Veelgi ehtsam ja elavam on kõigi meeltega tajutav „Peoleo“, milles impressionistlik loodushõngu edasiandmine ühtib paiguti antiikse selguse ja graatsiaga. „Angervaksas“ kahjuks lillearoomi võrdlemine daamide lõhnavetega rikub üldmuljet, ja avaluuletuse „Peoleo“ tasemega ei saa võistelda ka programmilisema sisuga hümnid.

Ballaadidest väärib väga tõsist tähelepanu „Palavikus“, mis kujutab Vabadussõjas haavata saanud sõduri sonimisi-nägemusi laatsaretis. Siin pole õieti tegu ballaadiga, vaid äärmiselt elavate ja sugestiivsete lüüriliste nägemuste vaheldumisega, mis valgustavad surija kogu elu kuni ta salajase armastuseni. Eriti hästi mõjub siin see kunstiline ja tõepärane loomulikkus assotsiatsioonides, millede kaudu haige kujutluses üks pilt läheb üle teise. Välgulöögist karjamaa kaske sünnib lahingupilt jne. Lõpus valdab surijat tunne, nagu kasvaks ja kaoks ta keha kosmilisse ruumi. Ses ballaadis kohtab, muide, poetilisi väljendeid, millede värskus ja erakordsus on kõrgemal igast keskpärasusest ja dilettantsusest luules:

Las' tormab terasräsk
ja pilgul purskuvad granaadipõõsad,
nii värsked inimlihast,
verest rõõsad.

Kohtab õige huvitavat muiski ballaadides. „Küünides“ leidub ehtsat lõolikku „ruraalset“ lüürikat, ja kui näiteks „Õine vägi“ kasutab liiga šabloonilist romantikat, lastes vanadel eestlastel tulla oma järeltulijaile appi lahingusse, siis selle luuletuse algus ometi annab üsna kujukat realismi:

Unekohmak, naljad, vandesõnad,
püssist, pambust vaevund piht ja õlad;
riided räbal, katki king ja saabas,
lähvad poisid, jalad — verihaavas,
koidu puhtel vaenlasele vastu.

„Vilispilli“ ballaadides ilmneb üsna tihti ka huumorit, mis oli võõras „Nägemistele“. Seda kogeb eriti „Sõdur Jussis“, ent ka näkiloos „Merel“ ja „Kratiss“. Äärmise looduslikkuse-ülistuse

ja pööbelliku inimese halvustamise poolest paistab silma „Susi“: lapse, kelle on leidnud ja omaks võtnud emahunt, salgab maha ta ema — kuna tal on kodus küllalt nälgivaid jõnglasi. Vormilisest küljest paistab silma, et „Vilispillis“ on Lõo üsna hea tagajärjega tarvitusele võtnud ka rahvalaulu-värsi („Kuulipildur“, „Hallikal“, ja osalt mujalgi), ja et paaris ulatuslikumas ballaadis, nagu „Palavikus“ ja „Poiss ja pini“, ta kasutab vormivaheldusi ning sellega seoses ilmsemat karakteriseerimist eri rütmide kaudu. Antiiksete mütoloogiliste ja heroiliste olendite mainimisest ta ses kogus hoidub, kuigi „Vabadussõjas langenuile“ esimeses redaktsioonis esineb võrdlus „nagu Odysseis“.

Vormikäsitusel kui säärases liigub Lõo oma käsikirjalises värsikogus üldiselt endisi lihtsavõitu ja sundimatuid radu, kuigi võiks vahest tõdeda, et siin on hakatud rohkem rõhku panema riimipuhtusele. Näiteks „Peoleos“ kohtab võrdlemisi püüdlikke ja mittešabloonilisi riime: „panen ta rippu / oksade vippu“; „latvades hapled, . . . tõreled, tapled“.

Lahtistel lehtedel, mis on pärit „Vilispilli“ kirjutamise ajast, leidub ka sellest kogust välja jäetud luuletusi. Huvitavaim neist on antiikseltselt helkiv ja karm ülistus „Kave“; vähem väärtust omab samuti erootilise sisundiga „Sarapikus“. Muide selgub, et „Küünide“ esimene redaktsioon on sisaldanud ka 11-realise lõigu nooruskire ülistamise teemal; see lõik võib olla üks kõige huvitavamaid Lõo lühiluuletusi.

Ka „Nägemiste“ ilmumise eelsest ajast on säilinud Lõo luuletuste käsikirju, millede leidub küllaltki ilmumata jäänud, ja selle seas ka tähelepanu väärivat. Eriti paistab silma sääraste fragmentide rohkus, mis käsitlevad ballaadi „Palavikus“ tippmotiivi — armsama ilmumist lahingus raskesti haavatu juurde. Daatumiga 25. VII 1916 on märgitud üks lühike luuletus sel teemal, mille üksikuid ridu sisaldab hilisem ballaad. Samuti kogeme, et „Nägemistes“ ilmunud lahingusurma-kujutus „Kojumine“ on esimeses redaktsioonis sisaldanud surija nägemuse oma karjasepõlvest, millise esitab ka „Palavikus“.

Muist luuletustest „Nägemiste“ valmimise aegadest võib nimetada erootiliste ihalduste kujutust ja analüüsi „Ihatuled“ (ehk „Jalutus“), armastusluuletust „Metsas“, mis esialgses redaktsioonis algab motiiviga Lämmeküüne hirvepüüdmisest, ja mitmeid lühipalu, mis on ühiselt pealkirjatatud „Rudimenta lyrica“. Viimaste hulgas kohtab salapäraselt sügavaimelisi ja mõjukaid fragmente. Näiteks: „See oli öösel, / unes tulid sa, / suur, seletatud, vaba, / nagu surnud on, / nii tulid sa, / mu kadunud arm“. Otsekui prohvetlikult vaatleb ühes 17. IV 1915 datee-

ritud nelikreas vanaeit taevast ja lausub: „ju idas linnad, külad põlevad, / oh püha neitsi, kaitse kodumaad“. Ja teises fragmen- dis samast aastast ilmneb nagu välgatusena Lõo elutunde kogu omapära:

Pilvede vallid lendavad mööda;
päevad nii hallid, otsivad teeda,
kuhu küll kadus see rõkkav ratas,
kuldise päikese kuninglik ketas.

Jääb veel märkida, et käesoleva ülevaate andmiseks polnud allakirjutanul võimalik läbi vaadata k ö i k i Jaan Lõo järelejää- nud pabereid. Kuid asjaomaselt poolelt, kelle lahke abiga võisin siin esitatud andmed koguda, on avaldatud arvamust, et vaevalt Lõo ülejäänud paberite hulgas leidub kirjanduslikku materjali. Igal juhul aga andis küllalt palju huvitavat ka see esialgne „inventuur“ ühe meie erandlikuma ja oma tunnetustes ehtsama luuletaja senitundmatust pärandist.

H. Paukson.

KEELEGEOGRAAFIAST JA EESTI KEELE- ATLASEST.

1.

Geograafiline meetod keelte uurimises pole vana, see on pärit möödunud sajandi lõpupäevilt. Keelegeograafilise uuri- mismeetodi loojaks on tuntud prantsuse keeleteadlane-dialekto- loog J. Gilliéron. Tema püstitatud põhimõtted on oma pea- joontes osutunud elujõulisteks ja säilinud tänapäevani, seejuu- res arenedes ja täienes. Vastuseis, mida leidis uus meetod — eriti prantsuse kuulsa eksperimentaalfoneetiku A b b é R o u s - s e l o t' poolt —, oli asjatu ja põhjendamata. Keelegeograafiast on kujunenud eriline keeleteaduslik koolkond, millel on palju sõpru ja pooldajaid kogu maailmas.

Geograafilise meetodi kasutamine keeleuurimises aitab selgitada väga mitmeid huvitavaid probleeme. Nii on võimalik selle meetodi abil saada ülevaade uuritava keele hääldus- likkudest vahekordadest, õppida tundma sõnade murdelisi kujusid ja teha kindlaks üksikute sõnade levimise ulatus. Toodagu öeldu illustreerimiseks üks näide. Ladina sõnale *bēllus* vastab praeguses prantsuse keeles sõna *beau* (hääldub *bo*). Selle kõrval on leitud Pariisi vanane- nud rahvakeeles, samuti ka vanemas kirjakeeles kuju *biau(s)*.

Kuna see vorm esineb praegu veel Piccardie murretes, siis seletati see pariislaste keeles esinevaks „pikardismiks“. Hiljem aga, kui oli jälgitud *biau(s)*-sõna geograafilist levikut, leiti, et see on põline Pariisi-kuju. Tuli leida *bo*-sõnale seletus. See leitigi: sõna osutus Pariisi haritumate klasside keele erikujuks.

Veel võimaldab keelegeograafia jälgida teatud keele eri keelealade puhul kolonisatsioonid ja koloniseerimise teid, samuti ka sellega ühenduses olevat murrete segunemist. Ilmekalt avalduvad kaartidel naabruse keelealade vastastikused mõjustused, viimaste tõttu tekkinud kontaminatsioonvormid jms. Sama on maksev ka võõrkeelte mõju ja võõraste keeleelementide ulatuse kohta, mille määramisel keelegeograafiast on suur abi.

Osale loeteldud küsimustest annavad vastust ka tavalised või ideoloogilised sõnastikud, mõnel juhul ka tekstikogud, kuid need suudavad seda teha palju puudulikumalt ja üldisemalt kui geograafilises korrastuses esitatud materjalid. Mis puutub aga keeles esinevate üksikute nähtuste levimise ulatusse ja suunda, samuti ka murrete segunemisse ja võõraste keelte mõju-
desse, siis selgitab ja iseloomustab neid parimini just kartograafiline ülevaade. Illustreeritagu seda mõne näitega. Sõna *murispuu* tähenduses esineb õige laialt sõna *venitiis*, *venitus*, *venitusepalk*. Otsustades sõna geograafilise leviku järgi tuleb see ühendada vene samatähendusliku *вениш*-sõnaga. Sõnadele *tsoluk* 'kangasüstik' ja *puumits* 'nööp' leiduvad venes vasted *челнок* ja *пуговица*. Keelegeograafia näitab ka nende laenamiskoha: laenamine on toimunud setu-vene kokkupuute-
mail. Sõnale *seelik* on Lõuna-Eestis vaste *prunts*. Vastavalt sõna levikualale võime selle ühegi kahtluseta ühendada läti samatähendusliku *bruncis*-sõnaga. Eestis tuntud sõna *kratt* puhul oli kahtlusi, kas on siin tegu laenuga alamsaksast või rootsist. Jällegi geograafiline meetod näitas, et sõna tuleb ühendada rootsi *skratt*-sõnaga. Seesuguseid näiteid võiksime loetella palju.

Olles eeltooduga andnud lühikese ülevaate keelegeograafia algusest ja hüvedest, mida see meetod keeleteadusele pakub, vaatleksime lähemalt olulisemaid juba ilmunud keelegeograafilisi teoseid, samuti ka teoksil olevaid uurimusi ¹⁾.

Esimene keeleastlas ilmus a. 1881 Pariisis J. Gilliéron'i sulest pealkirjaga „Petit atlas phonétique du Valais roman“. Seejärel hakkas a. 1898 Leipzigin ilmuma sakslase C. Wei-

¹⁾ Vt. ka Jos. Schrijnen, „Essai de la bibliographie de géographie linguistique générale“, Nimègue, 1933.

gand'i „Linguistischer Atlas des Dacoromänischen Sprachgebietes“. Sellele järgnes a. 1902 J. Gilliéron'i ja E. Edmont'i „Atlas linguistique de la France“. See teos, mis sisaldas 32 suurt vihikut keelekaarte ühes nende juurde kuuluvate seletustega, sai keelegeograafilise kirjanduse põhivaraks. Hoolimata mõningatest ebatäpsustest ja tehnilistest puudustest on see teos olnud eeskujuks kõikidele järgnevatele atlastele. Edasi ilmus Prantsusmaal veel rida keeleatlasi, mis lähemalt käsitlevad prantsuse eri murdeid (Korsika, Normandia, Bretagne'i jne.).

Väga hea arvustuse osaliseks on saanud kataloonlase A. Griera' „Atlas linguistic de Catalunya“, mis hakkas ilmuma a. 1923 Barcelonas. Kahjuks on see teos aga tänini pooleli, kuna Hispaania segased olud pole võimaldanud töö jätkamist. Sakslase F. Wrede teost „Deutscher Sprachatlas“, mis hakkas ilmuma a. 1926 Marburgis, ei peeta eriti kordaläinuks. Hea on W. Pessler'i „Plattdeutscher Wort-Atlas von Nordwestdeutschland“, mis ilmus a. 1928 Hannoveris. Sama autor, kes teatavasti on kaasaegseid saksa silmapaistvamaid keelegeograafe, juhib ka „Der deutsche Volkskunde-Atlas'e“ eeltöid. Sellega käsikäes käib ka sõnavara geograafiline uurimine (*Wortgeographie*), mis moodustab küll ainult osa üldisest keelegeograafiast (*Sprachgeographie*). Peale nimetatut tegeldakse Saksas veel Vestfaali ning Hollandi idaosa ja mõnede väiksemate murrete geograafilise uurimisega.

Väga hästi süstematiseeritud ja viimisteldud on šveitslaste K. Jaberger'i ja J. Jud'i „Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz“, mis hakkas ilmuma a. 1925 Zofingenis. See toetub oma põhijoontes J. Gilliéron'i eeskujule, kuid toob ka rea uuendusi. Erilist rõhku on tähendatud atlase koostamisel pandud küsitluskavade, kvestionääride viimistlemisele. On tarvitatud kolme liiki kvestionääre: normaalseid, laiendatuid ja lühendatuid, kasutades neid vastavalt vajadusele. Väga täpselt on arvestatud keelejuhtide individuaalseid iseärasusi, ka on kontrollitud küsitlejate keelelist baasi. Kuna J. Gilliéron'il kaardid on asetatud alfabeetiliselt, siis kõne all olevas teoses on need süstemaatilis-ideoloogilises järjestuses. Sõnavaralist esitust kaartidel täiendavad üsna rikkalikud illustratsioonid küll fotode, küll skitside näol. Lingvistiline esitus on siin seostatud etnograafiliste faktidega ja sel moel saadud süntees pakub uurijatele märksa rohkem, kui seda oleks suutnud sõnade ja vormide loetelu üksi. Muudest itaalia keeleala käsitlevatest keeleatlastest võiks nimetada alles teoksil olevat „L'Atlante Linguistico Italiano't“, mille koostamist juhib G. Vidossi. See atlas on mõel-

dud võistlejaks K. Jaberg'i ja J. Jud'i omale. Kuigi itaallaste käsutada on suured majanduslikud võimalused, siiski pole nende tööst loota, et see suudaks ületada šveitslaste oma. Peale nimetatute tuleb Itaalia puhul veel kõne alla paar väiksemat atlant, nimelt Sardiinia ja Korsika kohta.

Ka Belgias on keelegeograafia sõpru leidnud. Nii on seal ilmunud kaks keeleatlast E. Blanquaert'ilt. Esimene neist, „Dialect-atlas van Klein-Brabant“, ilmus a. 1926 Antverpenis. Teine, mille juures autoril oli kaastööliseks H. Vangassen, ilmus samuti Antverpenis ja kannab nime „Dialect-atlas van Zuid-Oost-Vlaandern“. Praegu jätkuvad keelegeograafilised uurimised nii Belgia flaami kui ka vallooni alal.

Põhja-Ameerika Ühendriikide ja Kanada inglise keeleala kohta on *Dialect Society* ülesandel keeleatlast valmistamas H. Kurath, kes tegeleb selle ülesandega alates a. 1930. See tervet kontinenti haarav teos töötab kujuneda oma ulatuselt seninägematuks. „The Linguistic Atlas of the United States and Canada“, nii on tähendatud atlase nimi, on praegu välja jõudmas eeltööde järgust.

Rumeenia keele kohta on peale juba varem nimetatud C. Weigand'i atlase S. Pușcariu „Atlas Linguistique de la Roumanie“, mille käsikirja esimene osa oli lõplikult valmis juba möödunud aasta alguseks. Praegu on see teos trükist ilmumisel.

Lääne-Euroopa slaavi maade keeleatlase-küsimuse korraldamiseks organiseeriti a. 1929 rida komiteesid, mille tegevust asusid juhtima L. Tesnière ja V. Vážný. Seni on slaavi maadest Poola ainuke, kus on ilmunud tähelepandav keeleatlas. See avaldati trükis a. 1934 ja haarab poola-karpaadi murdeid. Atlase koostajaiks on professorid Małeck'i ja Nitsch²⁾. — Veel on olemas atlased serbia ja juudi keele kohta. Peale loeteldute teatavasti on kas keeleatlased või nende eelprojektid teoksil veel Albaanias, Alžeerias, Hollandis, Leedus, Soomes ja Ungaris. Raamatukataloogide järgi on ka Nõukogude Venes mõned atlased ilmunud, nimelt karjala ja mordva keele kohta.

Sakslase W. Pessler'i poolt on koguni esitatud eelprojekt asuda kartograafiliselt kujutama kõikide indo-euroopa keelte tähtsamaid sõnu ühistele suurtele kaartidele³⁾, seda muidugi ainult Euroopa ulatuses.

2) Vt. A. Raid, „Poola keeleatlasest“. Eesti Keel 1938, lk. 118 jj.

3) Vt. W. Pessler, „Atlas der Wortgeographie von Europa — eine Notwendigkeit“, Hannover, 1929.

Soome-ugri keelte uurijaid huvitaks esijoones just nende keelte kohta käivad keeleatlased. Nagu me aga eelpool nägime, pole sellelaadsete teoste ilmumist nende keelte piirides niipea oodata. Seega jääb Andrus Saareste „Eesti murdeatlas“, mille esimene vihk ilmus möödunud aastal, esimeseks ja esialgu ainsaks soome-ugri keelte atlaseks.

Mõtte eesti murdeatlase koostamiseks on autor saanud juba oma üliõpilaspõlves Helsingis, mil ta tutvus J. Gilliéron'i ja E. Edmont'i just ilmuva atlasega. Hiljem, olles Pariisis, on autoril olnud kokkupuuteid kuulsa prantsuse õpetlase A. Meillet'ga, kellelt ta, nagu ka mitmete teiste maade noored uurijad, sai selleks tööks õhutust.

Oma „Eesti murdeatlase“ (edaspidi lühend EMA) saatesõnas ütleb autor: „Mingi keele uurimise eeltingimuseks on selle keele ainekliku kättesaadavus võimalikult rohkes ulatuses ja ajanõuetele vastaval kujul“⁴). Vastavalt sellele, autori enda poolt avaldatud lähtekohale püüamegi iseloomustada eesti murdeatlast.

Kõigepealt peame meeles pidama, et EMA saab ja võib esitada ainult valikut keelenditest, mida uurija on kogunud. Selles valikus on püütud esitada „eesti murrete kõige olulisemaid ja kõige vahelduvamaid difereentse“⁵). Valiku tegemine on oluline, sest ainult sel moel saab eristada tähtsat vähemtähtsast ja vabaneda ülevaatlikkust koormavate detailide esitamisest.

EMA-s esitatav ainek, nagu selgub esimese vihu saatesõnast, on kogutud ajavahemikus 1915—1937. Kogumine on toimunud kvestionääride alusel, mille küsimuste arv on tõusnud 800 numbrini (algselt 150). Küsimused on peamiselt häälikute-loo, morfoloogia ja sõnavara, aga ka süntaksi alalt. Küsitlus-punkte on umbes 530 (algselt kavatsetud 250), mis on silmapaistvalt suur arv. Kandvam osa küsitlusi on teostatud autori enda poolt, kes on üldse kogunud 300 eri punktis. Ülejäänud kohtades on küsitelnud Akadeemilise Emakeele Seltsi murdesti-pendiaadid, kes enamikus on A. Saareste õpilasi. Nendegi kogutud ainekikudest on autor suure osa isiklikult üle kontrollinud.

4) Vt. EMA, Saatesõna, 1. lk.

5) Vrd. EMA, Saatesõna, 1. lk.

Keelejuhtideks on EMA koostajale olnud a. 1915—1925 isikud, kelle vanus on kõikunud 50—70 a. vahel. Hiljem aga on tulnud küsitella 70—95-aastasi isikuid. Sellest järeldub, et on püütud tabada ja esitada viimasel ajal juba kadunud või peatselt kadumasolevat keelekorda. Esitatud on „pilt eesti talurahva keelest, mida praegusel ajal kas enam sugugi ei kõnelda (küll aga mäletatakse või hiljuti mäletati) või mida kõnelevad veel vähesed raugad, seega siis pilt eesti murretest a. 1850—1920“⁶⁾).

Olgu veel tähendatud, et Eesti Vabariigi pinnal kõneldavate murrete kõrval sisaldab EMA veel andmeid Põhja-Lätis kõneldavast koiva (leivu), Ida-Lätis kõneldavast lutsi ja Venes asunud, kuid praegu vist juba väljasurnud kraasna murdest. Näiteid leidub ka ingeri murdest, soome kirjakeelest ja tähtsamast murdeist, vadja murdeist, Kuramaa ja Salatsi liivi murdeist. Nende lisanduste tõttu muutub kaartidel esitatud pilt hoopis täielikumaks, ilmekalt näidates eesti keelekorra suhteid lähemate sugukeeltega. Ka suurendavad esituse ilmekust väikesed sünteetilised kaardid, mis võtavad kokku suurtel kaartidel esitatud üksikuid keelenähtusi ja tõstavad esile nende leviku üldsuundi. Märkida tuleb, et need kaardid on EMA erijooni, olles muude keeleatlastega võrreldes ühtlasi uuenduseks.

Sõnavaralt ja ainestiku laadilt on EMA esimene vihk üsna mitmekesine. Esitatud on tähtsamad kohanimed, rida häälikute-lugu illustreerivaid sõnu, samuti ka morfoloogiasse puutuvaid näiteid. Veel leiavad siin käsitlust loodusteadusse, usku ja kommetesse, abstraktsetesse mõistetesse jms. puutuvad sõnad. Toome siinkohal EMA järgi mõningaid näiteid kohanimede mitmekesisusest rahvasuus. Nii leiame *Rakvere* le variandid *Rakkure* ja *Rakupill*, *Haapsalule* vasted *Aaplen*, *Aaplu*, *Oaplo* jms. Huvitav on ka jälgida väljendit *virmalised vehklevad*, millele leiame järgmisi variante: *virmalised käivad*, *v. lõövad*, *v. ajavad üles*, siis veel *taevas vehkleb*, *Lapimaal näidatakse valgust, lapi tüdrukud pilluvad rõivaid üle pea, põhi põleb*, *põhjavalgus* jms. jms.⁷⁾. Ka sõnale *lepatriinu* leiame hulga vasteid. Nimetame nendest: *käolehm*, *käokiri*, *merehärg*, *taevasa lehm*, *kirilind*, *maarakana*, *lambrine*, *leeskana* jms. jms.⁸⁾. Sõnal *seelik* on järgmised vasted: *undruk*, *ümbrik*, *jupka*, *prunts*, *kört*, *kuub*, *sõuke*, *palapool* jms.⁹⁾.

6) Vt. EMA, Saatesõna, 1. lk.

7) Vrd. EMA, kaart 2.

8) Vrd. EMA, kaart 3.

9) Vrd. EMA, kaart 9.

Kaardid EMA-s pole toodud ei alfabeetilise ega ideoloogilise süsteemi järgi. Neid on asutud publitseerima selles järjekorras, „nagu need saadaval oleva ainekogu põhjal küllalt täielikuks osutusid“¹⁰⁾. See on puudus, millest autor loodab üle saada siis, kui tuleb avaldamisele EMA tekstiköide foneetiliste, morfoloogiliste, süntaktiliste ja semasioloogiliste näidete indeksi. Väiksema küsitavusena võiks nimetada väikeste süntaktiliste kaartide puudumist mõnedel kaartidel (näiteks nr. nr. 3, 6, 15 ja 24), kus need ehk siiski oleksid võinud olla, kuna seal eri vastete esindus näikse olevat täiesti eristatav. Ka oleks ehk otstarbekas olnud nummerdada saatesõna veerud, mis oleks lihtsustanud selle tsiteerimist. Märgetud trükivigadest mainitagu saatesõna 1. lk. esinevat „... kaduvatvanemat...“ pro „... kaduvat vanemat...“ ja „parles“ pro „parlers“, mis esineb mõne kaardi pealkirjas. Järjekindluse mõttes oleksid kaartide numbrid võinud olla kõik kas vasakul või paremal kaardiserval.

Mõne sõnaga olgu nimetatud veel välismaist arvustust, mille osaliseks EMA on saanud. Allakirjutanu teades oli A. Saareste murdeatlasest välismail esmakordselt lähemalt juttu 1938. a., mil Pariisi soome-ugri keelte professor A. Sauvageot esines *Société de linguistique de Paris*'i teaduslikul koosolekul sellekohase ülevaatega¹¹⁾. Prantsuse dialektoloog A. Dauzat oma tutvustavas kirjutises väidab, et EMA on suurepärast kavastatud ja teostatud teos, ka konstateerib ta rahuldusega, et seal on kasutatud teaduslikuks abikeeleks prantsuse keelt¹²⁾.

EMA arvestamise tähtsust slaavi laenude uurimisel läänemere-soome keeltes rõhutab lühemalt M. Vasmer¹³⁾. Veel puudutab EMA-t A. Penttilä oma kirjutises „Esimene keeleatlas ühes soome-ugri keeles“, kus ta annab atlasest põgusa ülevaate ja rõhutab selle tähtsust¹⁴⁾. Ka Ungaris on EMA kohta sõna võetud, nimelt József Balassa' poolt, kes tutvustab EMA-t ungari lugejaile ja avaldab samas kahetsust, et ungari keeleatlase eeltööd ei edene¹⁵⁾. Eestis on EMA puhul sõna võtnud P. Ariste oma kirjutises „Ammuoodatud teos“¹⁶⁾,

10) Vrd. EMA, Saatesõna, 3. lk.

11) Vt. „Bulletin de la Soc. de Ling. de Paris“, t. 39, fasc. 2, lk. XXVI ja „Postimees“ nr. 173, 1938 — „Eesti murdeatlaselise hea arvustus Pariisi teadlastelt“.

12) Vt. „Le Français Moderne“ 1938 (juin-juillet).

13) Vt. „Zeitschrift für die slavische Philologie“ XV, lk. 449.

14) Vt. *Studia Fennica*, t. III, 1938, lk. 196.

15) Vt. „Magyar Nyelvőr“ 1938, lk. 71.

16) Vt. „Päevalehe“ kaasanne „Kunst ja Kirjandus“ 1938, nr. 18.

kuna allakirjutanu on avaldanud lühema ülevaate „Keeleatlasest meil ja mujal“¹⁷⁾. A. Saareste EMA autorina on oma töö kohta esitanud tutvustava ja selgitava kirjutise Soomes pealkirjaga „Eräitä piirteitä Viron kielikartastosta“¹⁸⁾.

Tehes kokkuvõtet sellest, mida pakub EMA, võime öelda, et see annab huvitava ja ilmeka pildi eesti murretest. Atlase autori kogemused, kogumisaja kestus, tihe küsitluspunktide võrk ja rohkearvuliste küsimustega kvestionäär tohiks tagada töö põhjalikkust ja usutavust. Võib loota, et EMA-st saab väarikas töövahend igale eesti ja sugukeelte uurijale. Selle kõrval tohiks aga EMA vastu huvi tunda ka praktilised keelemehed, kellele selle teose kaudu avaneb ülevaade meie murrete rikkustest. Ka emakeele õpetuse seisukohast on EMA tähtis, kuna ta võimaldab hea ülevaate saamist meie keele nendest häälduslikkudest, tuletus- ja lauseõpetuslikkudest, samuti ka sõnavaralistest küsimustest, mis tohiks huvitada ka eesti keele õpetajaid. Teiselt poolt aitab EMA ka selgitada keeleisearasuste ja keelevigade põhjusi, näidates nende seost kõneleja kodumurega. Kodumaise kirjandusega tegelejaile võib EMA-st abi tulla autorite stiili uurimisel, seda eriti vanemate autorite puhul (näit. Suve Jaan). EMA-t kasutades on kerge määratella autori isiklikke erijooni ja originaalsusi, eristades neid tema kodumure iseärasustest või seostades neid tema kodumurega. Ka folkloristid, etnograafid ja kultuuriloolased, viimased muidugi sedavõrd, kui võrd nende uurimused on seotud sõnade ja mõistetega, ei saa mööda tähendatud teosest.

Käesolevat ülevaadet lõpetades tsiteeritagu P. Aristet¹⁹⁾, kes ütleb, et EMA-l on „veelgi suurem meie keeleuurimist edasi viiv teene kui Estnisches Wörterbuch'il“, mille koostas teatavasti F. J. Wiedemann. EMA läbi on eesti keeleteadus vähemasti ühes osas ette jõudnud soome-ugri, skandinaavia ja balti omast. Loodame, et hoolimata meie aineliste võimaluste napusest EMA autorile antakse peatselt võimalusi alustatud suurteose jätkamiseks ja lõpuleviimiseks.

V. Niilus.

17) Vt. „Postimees“ 1938, nr. 289.

18) Vt. „Virittäjä“ 1938, nr. 2, lk. 159 jj.

19) P. Ariste, Tsit. t.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

August Mälk: **Mere tuultes.** Novellikogu. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 216 lk. Hind 2 kr. 90 s.

Need novellid on taas kujutused Mälgu-Saaremaast ja Mälgu-rand-lasest, sellisena nagu nad mõne aasta jooksul on tuttavaks saanud laiale üldsusele. Raske elu, karm loodus ja vitaalne, visa ning — rangelt kõlb-las rahvas nii tänapäevas kui kauges minevikus. Napisõnalised ja aeg-lised kalurid, pisut perutatavad noorukid ja neidised kogu oma etnograafilis-es eksootikas kujundavad taas traagilisi sündmusi Läänemere serva-vetel.

Arvustuse poolt kord nimetatud etnograafilise psühholoogia ter-minit võib tarvitada ka „Mere tuultes“ puhul. Miljööline omapära lae-nab ka siin oma sära muidu kaunis tavalisele intriigiasetusel. Armastus-lugu paneb küll igas novellis tegevuse liikuma, kuid on ise varjujäev, nõrk meloodia, mis peaaegu kaob mere tormisesse kõminasse. Nii „Tule-põletajais“ ja „Vanakurja vokis“ tõkestavad paariihkavaid noori küll teiste armukadedus ja kättemaks, kuid peakangelane on ikkagi meri ja torm, mis paisutab, teravdab ja lahendab traagilisi olukordi. Inimese alistumine ja kaasavõnkumine kareda loodusega on kõikide „Mere tuul-tes“ novellide põhi.

Mälgu tüüpideloomise põhimõtteid valgustavad parimini ta enese sõnad: „Tervest karjast rannainimestest võtan ma oma keskmise tüübi. Tavaline inimene ei anna nagu täit mõõtu välja“ (E. Saks: „A. Mälguga vestlemas“, Looming 1936, nr. 6). Mälk läheneb randlasele normiga, mil-lenil tavaline inimene enamasti ei küüni. Tüüp, mis siis kihisevast põhja-pärmist välja kurnatakse, on tublisti üle „keskmise“, on lihtsameelne — seega loomulik, terve, jõuline, aus, julge jne. Kahju aga hakkab sellest tooremast, ent ka lopsakamast ning kireküllasemast osast, mis liiga kange on Mälgu realismi jaoks. Rand pole ju ainult idülliline koht, kus samuti kopikas poleks päikeseks taevas, ja meri pole ainult dramaatiliste võit-luste tanner, vaid ka randlase lahja põld ja päris igapäevase leiva küsi-mus. Traditsioonilise hell-ohverduv-sõnatu ematüübi kõrval on ometi veel teine, teokas ja kiledahälne rannaeit, kelle sõna peale jääb nii kodus kui ka rannas kalavastaliste lõhverdustes. Vahest tahaks peale väaris-kalurite näha ka neid, kes kaklevad rüsakohtade pärast ja varastavad võrkudest kalu ka ilma suuremate sisekonfliktideta. Või rannakuningaid, kellel on palju laevu, palju tööorje, külades loendamatu hulk naisi ja lapsi. Kui just täielikult ei jagata rousseau'likku usku, et inimene primi-tiivseis oludes on hea ning tubli, ja pisut kaheldakse mälgulikus usus, et Saare randlane veel tervenisti ripub loodusnisade küljes, siis tundub maailm ses kujutusviisis lahja, hõre ja stiliseeritud.

Oma elukäsituse väljendamiseks oskab aga Mälk tarvitada meister-likke vahendeid. Raske on vastu seista ta loodusekirjelduste võlule. Neis on nii saarelikku kargust kui leebust, sitikate surinat soojal suveööl kui ka täiskuu külma helki jäätanud merel. Kõnelemata murdekeelest, mille laitmatu valdamine on juba ammugi Mälgu vaieldamatuid vourusi. See on aga virtuositeet, millega ta siiski veidi liialdama kipub, katkestades sünd-mustikku kõige tegusidnõudvama kohal, et esineda lasta dialoogi kogu oma murdeeksootika hiilguses.

Valitud ja idealiseeritud tegelaskond, arhaiseeriv käsitlusviis ka miljöö puhul laiemas mõttes on vahendid, mis sanktsioneerivad staatilist ellusuhtumist ja näitavad, et Mälgu looming pole kaugeltki neutraalne ajasuundade suhtes, kuigi tendentslikkust, mis täiesti ühtib kehtivate kon-ventsionaalsete normidega, kunagi tendentsiks ei peeta. Mälk tunneb hästi masslugeja psühholoogiat. Raskete aegade läbi arastatud mee-le-oluga on alati harmoneerunud pagu looduslähedasse ellu, anarhia tsivili-

satsioonis on viinud tsivilisatsiooni põlgamiseni üldse. Ja hämmeldus inimhinge mitte liiga ammu avastatud komplitseerituse ees paneb igatsema mingi kaotatud paradisi lihtsameelsuse järele. Siserahutum, skeptilisem ja pakitsevamate probleemidega lugeja aga sellega ei rahuldu.

O. Kangilaski illustratsioonid on novellid omaette. Neis on nii närvlikku elegantsi kui ka suurte nägemuste kangastusi, nende elutunne on palju erandlikum, rahutum ja sügavam, kui see esineb „Mere tuultes“ novellides.

D. Hint.

Enn Randla: **Südame hääl.** Roman. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1939. 244 lk. Hind 2 kr.

Romaani tegevustik, mis areneb suuremalt osalt Eestis, osalt aga vana tsaaririigi pealinnas Peterburis, haarab üsna laia ajavahemikku — algab aastakümneid enne maailmasõda ja jõuab lõpule alles eseseisvuse päevil. Selle ajavahemiku vältel tegeldakse kolme sugupõlve liikmete elu, püüdluste, nende vahekordade ja saatuse jälgimisega. Olgugi et erakordsed ajad (vana maailmakorra kokkuvarisemine, revolutsioon, uute elutööde püstitamine) pakuvad autorile avaraid võimalusi paljude probleemide üleskergitamiseks ja järjest muutuva olustiku kirjeldamiseks, puudutatakse kõike seda ainult muuseas. Pearõhk on siin asetatud tege-lastele, kelle elu välismaailma vapustused, miljöö ümberpaiskumised kuigi palju ei muuda (välja arvatud ühe aadliperekonna tapmisest tingitud situatsioon peategelase Kaarli suhtes, mis võib-olla ehk muutis asjade käiku). Pildid, olukorrad ja sündmused vahelduvad kiiresti, nii et autoril parimalgi tahtel ei jätku aega oma paljude tege-laste iseloomude ning hingeelu igakülgeks lahkamiseks; seda tehakse vaid mõninga üksikjoone ja lühida pilguheitega. Sellest hoolimata on teoses kujusid, mis omavad elulisust, nagu Madis, Jüri jt.

Romaan algab proloogiga, mis lühidalt kirjeldab suure talu pere-mehe Madise ja ta perekonna elu. Madise talu asetseb kauni järve kal-dal. Aga mis kasu on suurest ja ilusast talust, kui pole pärijat? Selle mõtte all vintskleb Madis varasest meheest kuni raugapäevadeni. Pika ootuse järel annab naine Viuu, kes ise sureb nurgavoodis, talle küll kaks „prisket poissi“, kuid neist ei saa kummastki talupärijat. Ühe sokutab isa parajasse paika väimeheks, valides ise talle naise ja rikkudes sellega ta eluõnne; teine, kellest pidi saama isa töö jätkaja, hakkab kooliõpeta-jaks, järgneb oma armuigatsusele ja asub lõpuks elama linna. Linna-mehele kingib ta naine jällegi kaks poega. Üks nendest — edasirühkija ja positiivne Kaarel — on autori lemmiktüüp. Sellest saab romaani kan-gelane. Kuid Kaarlist ei saa kangelane mitte tavalises mõttes, vaid san-gar, kelle ees avanevad kõik sellesinatse maailma ukсед oma hüvedega. Peterburis inseneriks õppides liigub ta varsti tolleaegse vene aristokraa-tia keskel ja temas „tärkab tahe kaotada neid eralduvaid vaheseinu ja ehi-tada kindlat silda üle tolle sügaviku, mis eraldab teda seltskonnast“ (lk. 154). Ning mõne aja pärast ongi selle kange üliõpilase käes kõik need vaheseinad maas. Siis võib ta ära noore aadlineiu Niina Pavlovna, kes on „la femme la plus séduisante de Pétersbourg“. Lõpuks pöördub ta aga siiski (nagu see tõsisele rahvuslasele kohane!) oma vana armas-tatu, eesti tüdrukku juurde tagasi, ning vanal Madisel, kes vahepeal aasta-kümneid oma talus on rohmeldanud tööd ja uuendusi teha, täitub nõnda ka tema põlevaim südamesoov: ta saab talule pärija pojapoja Kaarli näol, kes vene aristokraatiast enam ei taha kuuldagi. Ei saanud temagi teisiti, kui pidi järgnema oma sisemisele häälele.

Tõtt öelda, pole selles ülaltoodud loos midagi võimatut. Sest üks hakkaja eestlane võib toime tulla veel palju raskemate ülesannetega. Kas aga just Kaarel Aitsama käes see nii imelisedasti läks, on juba iseküsi-mus. Meie ei näe t e g e l i k u l t selle mehe juures kõiki neid häid oma-dusi ja suuri vourusi, mida autor on talle külge riputanud, nagu „sädelevat

vaimukust“ jm. Dialogis tema väljendused on alla keskpärasust. Jah, kui Kaarel Aitsam ka tõepoolest oleks olnud niisugune, nagu teda kirjeldatakse sõnades, siis oleks ta küll võinud kõiki neid tulemusi saavutada; nüüd lubatagu aga tema edus kahelda. Just siin oleks Enn Randlalt soovinud näha sügavamalt sisseelamist probleemi — see oleks sündmustiku teinud psühholoogiliselt usutavamaks ja kaasaelama-panevaks. Lisaks peab küsima, kas tarvitati juba maailmasõja päevil sõnu, nagu „mugav“, „eritella“, „julmur“, „vältima“ jne.? Romaani kahekõnedes neid aga esineb. Ka on autor mõnda talle meeldivat sõna kasutanud liiga sageli (näit. „ujedalt“, „eostub“).

Kuid „Südame hääl“ on rahvaraamat. Sellisena ta ehk suudab ka rahuldada „hea lugemismaterjali“ nõudeid. Pealegi on romaani häälestatud elujaatavalt, ta tõstab esile eestlaste sihipiüdlikkust ning pakub mitmeid üsna teravasti nähtud realistlikke elupildikesi (kirjeldused koolielust jt.).

Hugo Viires.

Kaster Kaselo: **Olümpia meeskond saabus.** Romaan. „Vana-Eesti“ kirjastus, Tartu, 1938. 262 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Selle teosega katsutakse kirjeldada meie spordi- ja sportlaste elu, riivamisi puudutades ka Tallinna seltskonda kuuluvat spordist huvitatud noorsugu. Tegevuspaigaks on ühe Tallinna spordiseltsi väljak ja selle juures olev einelaud, peategelasteks einelauas kelnerina teeniv endine üliõpilane ja maalt tulnud väljakukoristaja, kellest mõlemast einelauaperemees asjatundliku treeningu varal teeb tublid sportlased. Sündmustik lõpeb sellega, et endine väljakukoristaja olümpiavõitjana välismaalt Tallinna tagasi saabub.

Sündmustiku kitsamat tegevuspaika, spordiselts „Sulevi“ väljakut ja einelauda, näib autor hästi tundvat; väljakul ja einelauas toimuvad sündmused kirjeldab ta enam-vähem usutavalt. Tallinna seltskonda kuuluvate noorte daamide kodune elu, käitumisviis, mõttelaad ja keel aga paistavad autorile täiesti võõrad olevat; vastavad kirjeldused mõjuvad groteskseina. Seda enam, et inimeste kujutamine üldse on Kaselo nõrgimaid külgi, — tema tegelaste hingelu jääb ähmaseks ka seal, kus tegelaskujud talle tunduvad lähedastena ja mõistetavaina.

Psühholoogilise sisseelamise võime nõrkuse tagajärjekse on kunstilise loogika nõrkus. Kaselo romaani tegevus on vägivaldselt konstrueeritud, arenev hüppeliselt ja järjekindlusetult; kompositsioon pole selgega sirgjooneline. Ei saa öelda, et autor ei oskaks jutustada; paiguti jutustab ta päris soravalt. Aga tema jutulõng on habras, kipub katkema iga üksikepisoodi lõpul; katkenud lõnga kokkusõlmimisega tekib enamasti raskusi.

Kaselo fabuleerimisviis on alles niivõrd algeline, et sellega on raske meie hellitatud lugejat rahuldada; ka sõnastusviis rahuldab vaid paiguti: seal, kus autor jääb asjaliku lihtsuse piiridesse. Kahjuks eelistab Kaselo lihtsusele sageli peenutsevat keerukust („sooritab kolm õnnestunud tabavust vastase lõualuu pihta“, lk. 166) ja uhkeldab otsitud võrdlustega („kaks valget afrodiiti astuvad astmeilt üles tribüünile“, lk. 192). Võrdlused laenab ta enamasti kreeka mütoloogiast („Aavo Suursalu seisab sirgelt, vaade suunatud langevale odale. Seisab ikka veel nagu samm, ise tõsine kui Hera ja pisut nukker nagu Delfi oraakel“, lk. 196); need võrdlused mõjuvad võõrkehana romaani üldises stiilikoos ja dokumenteerivad ennemini autori autodidakti-edeuvust kui maitset.

Kaselo uue romaani peamiseks vooruks on hea tahe: tahe väljendada ning anda. Võimine ja suutmine on tahtega võrreldes veel manetu; kas see kunagi tahte tasemeni areneb, seda näitab tulevik.

M. Sillaots.

Uutest väikelaste-raamatuid.

K/ü. „Looduse“ väikelaste-raamatute sarjas „Kuldne Kodu“ ilmus 1938. aasta lõpul kuus uut raamatut: „Hilinenud jõulumees“ (tekst: Aino Lass, pildid: Axel Roosman), „Karjapoiss Juks“ (tekst: J. Oro, pildid: H. Valtman), „Kuidas elas Kärsti Kusti“ (tekst: J. Oro, pildid: H. Valtman), „Loomade pidu“ (tekst: aineil H. Laid, pildid: R. Kivit), „Pereema Aino“ (tekst: E. Treffner, pildid: R. Kivit) ja „Vapradsõdurid“ (tekst: E. Valmre, pildid: H. Valtman).

Kolme- kuni viie-kuue-aastased väikelapsed tavaliselt ise lugeda ei oska; pildiraamatute teksti peavad täiskasvanud neile ette lugema. K u l l a t a võivad väikelapsed oma raamatute tekstiosa tüdimatult — kuni see neile pähe kulub ja nad seda hakkavad peast ise ette „lugema“, täpselt teades iga üksiku sõna asukohta leheküljel. Kuigi selline „lugemine“ o s a l t pole muud kui mehaaniline mäluharjutus, ei saa salata, et pildiraamatute sisul on lapse väimse ja hingelise arengu suhtes otsustav ja kaugeleulatuv tähtsus; väikelaste-raamatust saadud muljed on niisama saatuslikud nagu kõik muudki väikelapse-eas saadud muljed.

Pole seepärast kaugeltki ükskõik, missugune on väikelastele määratud raamatute sisu, stiil ja ideestik. Väikelaste-raamatul kui noorsoo esimesel kujundajal on rahva elus nii tähtis ülesanne täita, et n õ u d l i k k u s väikelaste-raamatute suhtes peaks olema enam kui õigustatud. Nagu iga lasteraamat, nii peab ka väikelaste-raamat mõjuma kasvatavalt ja õilistavalt, kuid mitte pealetükkiva tendentsiga, vaid vormi ja sisuga. Kasvatustlikus mõttes kahtlane on selline väikelaste-raamat, mis sihilikult õhutab edevust: „„Mis selga panna?““ päris emand kana. „Mulle sobib must pits,“ määgis preili kits. „Mina panen pähe kaabu,“ uhkeldas paabu. „Peen on ikka frakk,“ väitis edev hakk. „Mina tulen siidipilves,“ teatas ilves“ („Loomade pidu“). Hoopis lubamatud on väikelaste- ja üldse lasteraamatuis igasugused vihjed alkoholilistele jookidele kui meelelahutusvahendeile: „„Õlut paar potti!““ nõudsid hülgemotid. „Vahuviini!“ hõikas pingviin“ („Loomade pidu“); küsitava väärtusega on ka „kikapuu“ ja „fokstroti“ kiskumine v ä i k e l a s t e - r a a m a t u s s e („Loomade pidu“).

Kas relvade käsitlemise ja „sõdimise“ motiiv lasteraamatuis lubatav on, selle küsimuse üle on kasvatusteadlased palju vaieldnud. Allakirjutanu arvates peab kasvatus arvestama last kui kasvatusobjekti ja lähtuma lapse peituvast loomulikest ajedest, silmas pidades muuseas ka lapse loomupärast endamaksmapaneku- ja võitlemistungi. Omajagu sõjakust leidub kõige healoomulisemaski lapses, ja mõnes olukorras kipub isegi „hea“ laps kasutama oma loomulikku relva, rusikat. Kasvataja ülesandeks olgu loomupäraste tungide juhtimine kõlbluse nõuetega kokkukõlastatavasse rööbastesse: sõdureid või politseinikke mängides õppigu laps k u r j a v i h k a m a j a h a l v a vastu võitlema. Raamatus „Vapradsõdurid“ pole alustataval sõjaretkel mingit sihti, mingit sõjaretke õigustavat e e s m ä r k i; kogu sõdimine on mõttetud rassimine: raamatul pole ideelist alust. Sellisel kujul pole „sõdimise“ motiiv laste-, eriti väikelaste-raamatus lubatav, kuigi „Vapradsõdurite“ sündmustikus puudub toorusmoment ja sõjaretk kannab lõbusa seikluse ilmet.

Nagu iga kirjanik, nii peab ka väikelaste-kirjanik arvestama loogika ja kunstiloogika nõudeid; ei tohi ka väikelaste-raamatu sisuks olla huupi ritta asetatud sündmuste rodu, vaid siingi peab sündmustekäigul olema oma mõte, sündmused peavad üksteisest välja kasvama või mõnel muul põhjendatud viisil olema omavahel ühendatud. Rahuldavad on ses mõttes „Hilinenud jõulumees“ ja „Pereema Aino“, ehkki vist rohkem ainst endast olenevail põhjustel kui autorite teadlikkusest. Nende kahe raamatu puhul igatahes saab öelda, et sisul on oma ideeline selgroog, oma

sisemine telg, mille ümber koondub sündmustik; kummalgi lookesel on oma „mõte“, mis õigustab nende olemasolu. Millega on aga õigustatud näiteks „Karjapoiss Juksi“ või „Kuidas elas Kärdi Kusti“ olemasolu? Kummaski raamatus juhtub üsna palju, kuid selgusetuks jääb, milleks neist juhtumustest räägitakse, mis nende kirjeldamisega öelda tahetakse. Lapsele võivad lookesed küll ka sel kujul löbu pakkuda; kirjanik ise aga oleks pidanud teadlik olema eesmärgist, mida ta taotles. Ei saa öelda, et lookesed praeguselgi kujul halvad oleksid, aga need on ikkagi vaid aja viite lookesed, milledesse on poetatud isegi täiesti lubamatut labast toorust: „Muri sasib Juksil karvust, lubab anda naha peale“ („Karjapoiss Juks“); „...egas tädi seda jäta, küllap kere kuumaks soeb“ („Kuidas elas Kärdi Kusti“).

Väikelaste-raamatute teksti vormiline külj jätab meil veel palju soovida. Nagu juba eelpool esitatud tsitaatidest näha, kaldub värss liiga sageli muutuma vemmälvärssiks, — nii maotuks ja labaseks, et intelligentsemates kodudes paremaks peetakse väikelastele osta välismaise päritoluga võõrkeelseid raamatuid. Riimile ohverdab meie väikelaste-kirjanik sageli lause ülevaatlikkuse ja selguse, riim ise on aga puine ja saamatu. Kõigele lisaks leidub tekstis liiga palju abstraktseid mõisteid tähendavaid ja üldse väikelastele arusaamatuid sõnu.

Väikelastele kirjutatud värsside autorite kaitseks olgu öeldud, et väikelastele määratud värss on üks raskemaid kirjanduslikke vorme üldse; laitmatult häid saavutusi sel alal on vähe neis maadeski, kus seda ala juba pikemat aega on viljelud. Meil on algupärane väikelaste-kirjandus alles katsetuste-järgus; ülekohus oleks sellelt nõudagi tipsaavutusi. Eelöeldut ei tohi seepärast võtta mahategeva pahatahtlikkusena, vaid selgituskatsena: häid tulemusi võib algupärane väikelaste-kirjandus anda vaid siis, kui kirjanikud ja kirjastajad saavad teadlikuks selle kohta, missugune õigupoolest peab väikelaste-raamat sisult ja vormilt olema.

Mis puutub eelpool nimetatud väikelaste-raamatute piltidesse, siis on Kivit loobunud piltide ülekujamisest pisidetallidega ja Valtman eemaldanud karikatuuristiilist. Roosmani pildid on ilusad, kuid saksa magusa piltpostkaardi laadis.

M. Sillaots.

Nüüdse Hiina alused. T'ang Leang Li jt. järgi koostanud A. E. Marand. Täiendanud prof. U. Masing. Elav Teadus nr. 84. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938. 110 lk. Hind 1 kr.

Sõja tõttu Kaug-Idas tuntakse nii meil kui ka mujal tavalisest suuremat huvi Hiina vastu. See huvi tohiks olla õigustatud — kaasaja kõige vanema ning rahvarikkama riigi saatusest järeldub kindlasti üsna palju muugi maailma jaoks. Meie väga väheses kirjanduses Hiina kohta peaks seepärast käesolev raamat olema teretulnud.

Peamiselt kaasaegsele hiina autorile T'ang Leang Li'le toetuv koostaja ja raamatutäiendaja püüavad anda ülevaadet sellest, mis on kandva tähtsusega Hiina ühiskondlikus, poliitilises ja kultuurelus. Sellist ülevaadet anda on raske iga maa puhul, ka Hiina puhul, mille areng on väga pikk ja toimumud nii kaugel ning isoleerituna Euroopast. Ometi on raamatu kirjutajail, hoolimata piiratud ruumist, õnnestunud lugejaile lähendada mõndagi sellest tasakaalukuse, humaansuse ning rahulolemise vaimust, mis näib läbi paljude sajandite olevat kandnud „Keskriigi“ elu, enne kui Euroopa ajaloo rahutud tunglemised hakkasid kajastuma siingi või lisasid teravust Hiinas endas varem leidunud vastuoludele. Paljud vanema põlve lugejad, kellel tihti on Hiinast kujutus üksnes kui veidra ning ängistava rutiini maast, loodetavasti taipavad käesolevat teost lugedes, et odava dramaatiliseuse ning verise ägeduse vähesus Hiina ajaloo ei tähendanud kaugeltki tõntsi, vaimuvaest vegeteerimist. Paljusidki

üllatab vahest lugeda, et seisuslikud vaheseinad olid Hiinas palju paindlikumad kui Euroopas, et „Taeva riigi“ aristokraatia ei põhinenud sünnipäral, vaid võimeil ning voo­rustel, nii et ühte perekonda võisid kuuluda kõrge riigiametnik (ise­gi ase­kuningas), talumees ja käsitöeline. Me tutu­vume tavaliselt nii suletuna kujuteldud hiina rahva omapärase kosmo­poliitsusega, samuti kui hiinaliku rahvasuveräänsuse mõistega või oma­moodi iidse hiina liberalismiga, mille järgi hea valitsus on võimalikult vähe kodanike ellu segav valitsus; me näeme antimilitaristlikku hoiakut, millest hoolimata võisid laieneda Hiina piirid, kuna väljaspool piire ela­vad rahvad mõnigi kord liitusid vabatahtlikult kultuuriliselt kõrgema Hiinaga (nii uskumatuna kui see ka ei kõla natsionalistlikus tänapäeva Euroopas). Aga me jälgime samuti (ning suuremas osas raamatust) vana Hiina süsteemi purunemist, eurooplaste julma ning variserlikku osa selle hävinemisel ja uue Hiina valusat, keerulist ning raskesti ennusta­vata lõpuga kujunemisprotsessi. Jätkugu neist vihjeist raamatu sisu­küllusele.

Aine esitus on ülevaatlik, põhilisi tegureid ja olulisi muutusi jälgiv, ainult kohati, eriti viimaste aastate poliitiliste sündmuste puhul, leiame palju konspetiivset üksik­sündmuste loetlemist sügavamata tegurite ning põhjuste analüüsimise ning meeldesööbiva grupeerimise asemel. Ahma­seks, peaaegu riivamatuks kipub näit. jääma Pekingi valitsuse või ka kommunistide osa uues Hiinas. Mõnes üksikus kohas tundub teos liiga kaugele minevat hiinaliku kiit­mises ja euroopaliku laitmises. On näit. üsna vaieldav, kas hiina talurahva vaesumise ja hädade peapõhjuseks oli L ä ä n e kapitalismi mõju, ja kas poleks Hiina eurooplastest segamatult oma rahvaarvu kasvades ikkagi jõudnud kriisini. Ridadest, kus käsitel­lakse Hiina mõju Euroopa valgustusaja suurtesse ideedesse, võib saada mulje (kuigi seda otseselt ei öelda), nagu esineks Hiina siin vältimatult vaimse külvaja osas. Sellega ignoreeritaks muidugi üsna palju lääne­maise filosoofia arengust. Mõnevõrra sofistlikult kõlab ka lause: „Meeste ja naiste üheõiguslus ei ole Hiinas vaidluse all olnudki“ (lk. 84). Ent need üksikud kaldumised tendentsi jäävad siiski üsna s­rütuks.

Väljendus on selge, ainult mõnes üksikus kohas leidub häirivaid stilistilisi komistusi. Näit. lk. 71 algab peatükk lausega: „Portugaallased olid esimesed tulijad Hiina“ (arvustaja sõrendus). Eksiteele viib eel­teadmisteta lugeja lause lk. 87., kus öeldakse: „1930. a. sügisel loobusid inglased Poksijate mässu puhul tekkinud kahjude tasumisest.“

Neist mõningaist väiksemaist puudustest hoolimata jääb teos hinna­tavaks lisandiks meie peaaegu olematu­le kirjandusele Hiina kohta.

L. Anvelt.

A. Hinnom: **Läti küttidega Maailmasõjas.** Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 274 lk. Hind 3 kr. 90 s.

Kindlasti ei tarvitse kol. Hinnomil oma raamatu pärast häbeneda. Vastupidi: see on päris siiras ja taktiküllane pihtimus, kirjutatud pealegi nii sümpaatselt-lihtsas ja elav-ladusas vestlusstiilis, et seda lust on lugeda kaanest kaaneni, ilma igavustundeta. Hinnatav on autori ilmne püüe olla asjalik ja usaldusväärne, selle poolest õieti mõistes memuaarikirju­taja ülesannet.

Ent küsitav asjaolu on juba see, et autor armastab tarvitada o t s e t k õ n e t. Käsiteldavaist sündmustest on möödunud üle 20 aasta. Peaks olema mälu­fenomen, kes mäletaks sõna-sõnalt to­lleaegseid kõnelusi. Pole ka teatud ega ole märgata, et autoril oleks vahendituid pävaraamatu­lisi märkmeid või fikseeritud tsitaate. Seepärast peab oletama, et autor on püüdnud kõnelusi lihtsalt mälu abil rekonstrueerida, seega sääraseid memuaarilisi detaile anda, mis a priori on ebatäpsed. Minu arvates on ilmaaegne püüe mälu­le tuginevais memuaarides otsest kõnet tarvitada, sest see jätab ikka lugejasse segava usaldamatustunde. Hoopis teine asi

on muidugi, kui autor oma kaasaegsest päevaraamatust midagi võib tsi-teerida.

Raamat käsitleb läti kiitipolkude tegevust Maailmasõjas Riia all. Ent missugust huvi pakub see meile? Kõigepealt on meile muidugi huvitav teada see, et neis polkudes on teeninud ka õige suurel arvul eestlasi: vähemalt 28 ohvitseri ja umbes 1000 sõdurit. Teiseks saame siin päris lähedalt tunda meie Vabadussõja sitkemaid vastaseid, läti kütte — teame nüüd, kuidas need polgud tekkisid, kuidas kuulsusrikkalt võitlesid ja viimati koos laguneva rindegaga taandusid oma kodumaad sakslastele jättes ja ise punaseks muutudes. Nii on see hea materjal teatud küsimuste mõistmiseks meie Vabadussõja suhtes. Samuti huvitab meid pakutav materjal seoses rahvusväeosade probleemiga üldse Maailmasõja ajal, missugune probleem ka meil sõja kestel mitmel puhul elavalt päeva-korral oli. See materjal aitab meid otsustada küsimust, kas meil toimiti tookord õieti, kui viivitati eesti rahvusväeosade loomisega, — või oli õigus lätlastele? Ka on siin esitatud teatud lõik Maailmasõja-aegset lahingu- ja tagalaolustikku meie lähikonnas, ilma ülistuse ja liigse pessimismita, kuid siiski mõningate detailide ja stseenidega, mis on eriti põrutavad ja julmad, nagu taandumise kirjeldus üle Riia sildade ja ummistunud kiviteed pidi Volmari poole jm. Lõpuks kuuluvad siin meie huvipiirkonda jutustused üksikute eestlaste tegevusest neis polkudes. Sõnalist osa täiendavad ja elustavad rohked pildilised haruldaste ülesvõtetega ja mõned sõjakaardid.

Autor usub hädaohuaimusi ning jutustab, kuidas need ta päästnud. Nii läheb ta kord üle purde, kuid miski sunnib teda peatuma, ja sealsamas lendavad ta eest mööda kaks kuuli, mis teda tingimata oleksid tabanud (lk. 76). Teisel korral mängitakse miinipildujate tule all blindaažis kaarte. Äkki tekib autoril rahutus, ta väljub, teised ka. Mõni hetk hiljem satub blindaažile miin ja purustab selle (lk. 214). Säärast laadi aimustest on räägitud ja kirjutatud palju, eriti esineb neid eluhäda-ohlikes olukordades või enne suuri katastroofe. Kas ei ole need nähtused aga loomulikumalt seletatavad ilma salapärase jõudude kaastegevusega? Kas ei mängi siin osa tugevad endasugestioonid afektiivses olukorras? Seesugused müstilised komponendid muidu realistliku jutustuse sees mõjuvad võõrkehadena. Olgu märgitud, et eriti J. Pitka autobiograafias etendavad suurt osa mitmesugused ettetähendused, ended, salapärsed jõud. Seal on mindud juba hoopis kaugele okultseisse nähtustesse, mis eeldavad erilist hingelist kallakut, mida asjasse pühendamatul raske on mõista ja mis teda lugedes riivab.

August Palm.

O. Liiv: **Suur näljaeg Eestis 1695 — 1697.** Lisa: Valimik dokumente suurest näljaajast. Kirjastus-osaühing „Loodus“, Tartu-Tallinn, 1938. 416 lk. (Hind 12 kr.)

Selle, oma lehekülgede arvult üle keskmise suuruse ulatava teose tiitelleht tekitab mulje, nagu langeks siin pearõhk uurimuslikule osale, kuna esitatud dokumentide valimikule on autori poolt omistatud teisejärgulist tähtsust. Akadeemilise Ajaloo-Seltsi poolt väljaantaval „Ajaloo Arhiivil“, mille III osana käesolevas teoses ilmubki, on aga juhtivaks ideeks üllitada just ajaloolist algainest. Ja raamatust endast järgnebki, et vähemasti lehekülgede arvult tema olulise osa moodustab esitatud allikained (umbes 260 lk., kuna uurimuslik sissejuhatus — eesti keeles — on 80 lk.). Seepärast ei saa käesolevas teoses avaldatud dokumentide valimikus näha ainult „lisa“, seega „saba“, mis „kehast“ enam kui kolm korda pikem. Õigem oleks, arvestades nii sissejuhatava uurimuse iseloomu, kui ka toodud dokumentide valiku põhimõtteid, pidada neid vastastikku seotud ja teineteist täiendavaid osi kokku omaviisiliseks tervikuks.

Valitud dokumentide avaldamine on autoril võimaldanud uurimuslikku osa koostada lühisõnalisemalt ja tihedamalt, ilma vajaduseta koormata seda liigsete üksikasjadega. Teisest küljest on asjatundlik ja meetodipärane sissejuhatav uurimus olnud vajalikuks eelduseks allikainese esitamisel valiku-põhimõttel. Arvan, et autor neilt lähtekohtadelt on oma ülesande lahendanud hästi ja on andnud kõnesoleva teosega õnnestunud terviku.

Oma teosele allikainest kogudes on O. Liiv seda otsinud eeskujuliku usinuse ja põhjalikkusega. Ta on vastava eesmärgiga pikema ajavahemiku kestel muude uurimistöde kõrval läbi vaadanud suured kogud allikainest paljudes arhiivides. Esireas seisab siin Eesti Riigi Keskarhiiv oma mitme fondiga, tema kõrval teised Tartus asuvad arhiivid ja edasi arhiivid ning raamatukogud Tallinnas, teistes Eesti linnades, siis Stockholmis, Upsalas, Kopenhaagenis, Helsingis ja Riias. Vastavas loetelus on tähtsamaid arhiive ja raamatukogusid, kust on otsitud sellekohast ainet, kogusummas 18, peale selle väiksemaid (linna- ja maakirikute) arhiive. Juba sellest üksi nähtub, kui laial rindel autor on liikunud ainese kogumisel.

Kõigist neist allikainese talletuspaikadest kogutud materjalist ongi siis autor käesoleva väljaande jaoks teinud valimiku. Oma valiku printsiipide kohta tähendab raamatu koostaja ise, et „on püütud lähtuda materjali tüüpilisema esitamise põhimõttest, haarates kaasa aga neidki dokumente, mis registreerivad suuremaid erinevusi maa eriosade sündmuste käigus“.

Allikainese sellise üllitamisviisi puhul, mis on rajatud valiku-põhimõttele, tõuseb siingi juba varem ajaloolaste keskel diskussiooni all olnud üldine kahtlus: kas see on otstarbekohane? Ühelt poolt on selge, et juba XVII sajandi paberirohke arhiiviainese üldine tühjendav üllitamine ei või kõne allagi tulla. Allikainese trükkis avaldamine sellest perioodist on teostatav ikkagi ainult valiku järgi. Aga küsitavaks jääb, kas on otstarbekohane ja uurimise huvisid vajalikul määral soodustav üllitada allikainest teatava teema piirides valiku järgi. Selline mittetühjendav arhiiviainese väljaandmine on teistele uurijatele üsna poolikuks abistajaks. Nad peavad oma eriküsimuste uurimisel ikkagi pöörduma arhiivide poole ja tegema ainese kogumisel vastavas osas uuesti sama töö, mille puhul avaldatud valimiku autor juba omakorda on nii palju hoolt ja vaeva näinud. Selline valimik kujuneb paratamatult nagu mingiks lugemikuks, mis tohiks huvitada rohkem laiemat lugejaskonda kui saaks olla abistajaks uurijaile. Et aga teenida laiemat publiku tähelepanu, siis peaks meie oludes võõrkeelne algaine olema varustatud eestikeelse tõlkega. Kuigi allakirjutanu kõnesoleva teose koostamise puhul on omal ajal pooldanud siin tarvitatud valiku-põhimõtet, tekitab sel alusel valminud valimik siiski olulisi kahtlusi. Näib, et see kogu uueaegse arhiiviainese üllitamise seisukohalt suurt tähtsust omav küsimus vajab uuesti kaalumist, milleks käesoleva valimiku edaspidine kasutamine võiks anda tänuväärseid kogemusi. Praegu aga arvan, et uueaegse arhiiviainese üllitamisel tuleks valida eeskätt omaette terviklikke objekte, teatava teema piirides kogutud allikainese aga avaldada tühjendavalt. Need nõuded kitsendaksid küll omajagu allikainese üllitamise võimalusi. Esialgu aga oleks meil nendegi piirides veel küllalt palju ülesandeid. — Käesoleva teose puhul olgu siiski tähendatud, et siin valiku-põhimõtte rakendamisest johtuvaid puudusi oluliselt pehmendab õige instruktiivne uurimuslik sissejuhatatus, koos rikkaliku kirjandusloeteluga ja tiheda joonealuse aparatuuriga.

Valimikku paigutatud aines on toodud sisulise jaotuse alusel 15 eripeatükis, milledest esimesed käsitlevad näljaaegset üldolundit, olukorda kohtadel ja linnades, siis järgmised viljakaubandust ja vilja väljaveo-

keeldusid, ainete hindu ja takse, rendiolusid, talupoegade toetamise küsimusi, kirikut ja kooli, vaeseid ja sotsiaalset hoolekannet, näljakahjude uurimist, suremust, talupoegade kurnamist, nende vastuhakkamisi ja põgenemist; lõpuks on peatükk suure näljaaja uskumuste ja mälestuste kohta. See kava, mis annab maa üldolulist suurejoonelise läbilõike ja haarab tolleaegse elu kõige eripärasemaid külgi suure nälja taustal, on arendatud loogiliselt hästi ja annab esitatud materjalile hea ülevaatlikkuse. Kui seejuures mõned osad teataval määral üksteisega kattuvad, siis on see olnud paratamatu vastava ainese iselaadi tõttu. Osa peatükkide puhul väidab autor eessõnas nagu kurtvalt, et need olevat „ebaproportsionaalselt suuremad teistest“, millise asjaolu üheks põhjuseks olnud toimetajat juhtinud soov „valgustada tähtsamaid küsimusi üksikasjalisemalt“. Siin on küll autori kartus olnud asjatu ja ühtlasi on tal siin nähtavasti sõnastuses juhtunud viperus. Just tahe valgustada tähtsamaid küsimusi üksikasjalisemalt on kaasa aidanud eri peatükkide suuruse vahel õigema proportsiooni saamiseks.

Teoses rakendatud editsoonitehnilised põhimõtted on kõigiti vastu võetavad ja nad on üldiselt läbi viidud kiiduväärse järjekindlusega.

Ainus peatükk, mille koostise puhul tuleks erineval arvamusel olla, on XV, mis on pealkirjatatud „Suure näljaaja uskumusi ja mälestusi“. Kõigepealt ei ole küll millegagi põhjendatud siin S. Guberti „Stratagema oceanicum“ist“ väljavõtte toomine tolleaegsete talupoegade keskel levinud ilmastiku ja viljasaagi ennustuste kohta. Need Guberti raamatus avaldatud ennustused, mis on talurahva tavaline „meteoroloogiline elutarkus“, on kirja pandud enne suurt näljaaega ja pole viimasega mingis seoses. Edasi on samas peatükis rida numbraid, nagu näiteks 345, 346, 352, 354, mille sobivus sellesse teosesse on küsitav. Ilmselt aga poleks siin pidanud paika leidma nr. 340, 343, 347, 353, 355, mis on seotud hili-sema ajaga, ilma et esitatud tekstides leiduks vähimaidki ladestusjärgi XVII sajandi lõpu suurest näljaajast.

Teose uurimuslik osa, mis on koostatud sama kava järgi, nagu valimikus on liigitatud allikaines, on oma ülevaatlikkuse ja tihedusega ning probleemidesse küllaldase süvenemisega üldiselt hästi õnnestunud. Siin on antud suuretaustaline ja ühtlasi mitmekülgne kujutus XVII saj. lõpukümnendil meie kodumaad ja rahvast tabanud suure loodusliku katastroofi nähtustest ja tagajärgedest. On ainult kahju, et see elav ja haarav käsitlus käesoleva kallihinnalise ja laiemale lugejaskonnale kohandamatu teose kaudu jääb kasutatavaks eeskätt ainult kitsamale tarvitajaskonnale. Teaduslikult on uurimus hinnatav mitte üksi teemaks valitud ajajärgu lähema tundmaõppimise seisukohalt, vaid ka järgnevate perioodide, eriti Põhjasõja ja ka sellele järgneva ajajärgu uurimist soodustava eeldusena.

Uurimuses on silmapaistvalt ulatuslikku tähelepanu juhitud näljast põhjustatud suremuse suurusele. See on muidugi väga tähtis küsimus, mida aga andmete lünklikkuse ja ebamäärasuse, samuti maa eri osades suremuse suurte kõikumiste tõttu on raske lahendada. Kokkuvõttes jõuab autor tulemusele, et kõnesolevail nälja-aastail Eesti alal surnud hingede arv võiks ulatuda umbkaudselt 70 000—75 000-ni, ehk umbes 20% rahvastiku üldarvust. See arv on muidugi hüpoteetiline ja selle tuletamisel nähtub liigne kord, missuguseid raskusi meil esineb vanemate ajajärgude rahvaarvu küsimuste selgitamisel. Kuna aga need üldiselt väga olulise tähtsusega on, siis vajavad nad kõigis ajajärgudes eriti tähelepanelikku käsitlemist. Autor on muidugi sellest teadlik. Kahjuks aga ei esita ta ülalmainitud suremuse kohta saadud arvu tuletamise aluseid, mis oleks olnud väga tarvilik.

Teoses kasutatud terminoloogiast tuleks allkirjutanu arvates välja tõrjuda „taluuhiskond“, mida autor tarvitab rööbiti ja sünonüümselt „külaühiskonnaga“ (näiteks lk. 79). Sünonüümid nad ju ongi, kuid „tal-

ühiskond“ on täiesti liigne, mitte küllalt loogiliselt tuletatud ja segadusi tekitav termin. Ebaõnnestunud sõnade ja sõnakujude tarvitamisi esineb teoses teisigi, nagu „olukorrad“ pro „olukord“, „olud“, „häraskond“ (lk. 97), kus kontekst hästi ei luba tarvitada kollektiivi märkivat nimisõna, „traditsioonid“ (lk. 99) pro „traditsioon“ ehk „pärimused“. Eksimus on ulatuslikuma ikalduse aastate loendisse 1848. a. paigutamine (lk. 98), mille asemel peaksid olema 1840 ja 1844, mis aga puuduvad. Arusaamatu on ka põhjus, miks eestikeelses tekstis on Kõo mõisa asemel „Wolmarshoff“ (lk. 56). Väliskohanimesid esitab autor üldiselt vastavas riigis ja vastava rahva juures tarvitusel oleval kujul, kuid mitte alati järjekindlalt (näit. lk. 66: Kokenhusen pro Koknese, Marienburg pro Aluksne ja lk. 70 samuti rida Läti ala kohanimesid).

Teose lõpul on toodud isiku- ja kohanime registrid, mis sellelaadilise väljaande juures muidugi ilmingimata tarvilikud. Kuid teose kasutamist mitmesuguste eriküsimuste uurimisel oleks veelgi soodustanud märksõnade register, mis aga puudub.

Käesolevas esitatud arvustusemärkmed ei saa siiski kuigi oluliselt vähendada kõnesoleva teose kõrget, hinnatavat kvaliteeti.

H. Kruus.

M. J. Eiseni elu ja töö. Toimetanud F. Ederberg ja E. Päss. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 213 lk. + M. J. Eiseni sugukonna tabel. Hind 2 kr. 75 s.

M. J. Eiseni elutöö vaagimisel ei ole veel jõutud tasakaalukaile lõpptulemustele. Juba eluajal ei suutnud Eisen oma iseloomuliku pinnalise tõttu nõudlikumate töömeeste lugupidamist võita. Eriti lõikavalt ja läbinägevalt arvustas teda ajajärgu kriitilisem pea V. Reiman. Aga talle on jagatud omajagu tunnustust ja ülistustki. Ent praeguseni on puudunud üksmeel selles, missugune väärtus on Eiseni raamatutoodangul ja muul tegevusel ja millist kohta ta väärib meie avalikkude tegelaste astmestikus.

Kui meie nüüd, mõned aastad pärast Eiseni surma, kus on olemas teatavad eeldusi isiku objektiivseks hindamiseks, võtame kätte teose „M. J. Eiseni elu ja töö“, siis ootame selle nõudliku pealkirja all esimest tõsist seisukohavõttu Eiseni elutöö suhtes. Kas võime selle raamatu käest panna rahuldusega või pettumusega?

Teose sisu on jaotatud 3 ossa: elulooline, mälestuste ja tööd ning harrastusi käsitlev osa. See muidu sobiv jaotus ei näi siiski küllalt kooskõlas olevat materjali iseloomuga. Kuigi mälestustele eraldatud osa siin piirdub 23 leheküljega, on tegelikult suur jagu eluloolisestki osast memuaarilise, nimelt A. Ploompuu, H. B. Rahamäe ja suurel määral ka F. W. Ederbergi kirjutised. Teiselt poolt peaksid J. Roosi kirjutis „M. J. Eiseni pedagoogiline töö“ ja E. Pässe „M. J. Eiseni õppetööst Tartu ülikoolis“ kuuluma loomulikumalt „töö ja harrastuse“ osakonda. Et eluloolises osas on toodud kirjutisi nii uurimuslikus kui arutlevas ja memuaarilises laadis, siis on see osa ebaühtlane ja ebasüsteemaatiline. Ainus täiesti siia sobiv töö on A. Looringu „M. J. Eiseni vanemad, noorpõlv ja kooliaastad“, mis on ka parim töö kogu raamatus, kuid pole siiski esmakordne, sest sama ainet on autor paaril puhul juba rikkis käsitlenud.

Teised tööd I osas on praegusel kujul üksiti või teisiti küündimatud. Märgist mööda on lasknud Jaan Roos artiklis „M. J. Eiseni pedagoogiline töö“. Juba sama kirjutise andmeil on Eiseni teened otsesel koolipõllul nii väikesed nagu kõige tavalisemal meie tuhandete pedagoogide seast. Mitte see tillukese tähtsusega otsene koolitöö pole küsimus, mida selle pealkirja all tuleks käsitella, mitte siit ei maksa otsida Eiseni üht elusaavutust. Mis Eiseni juures just tähtis ja kõrgelt hinnatav on, mis aga siin teoses hoopis rõhutamata on jäänud, see on ta pedagoogiline tegevus laiemas mõttes. Eisen oli ju meie suurimaid rahvaraamatute

sepitsejaid, meie esimene suur populariseerija. Kui vaadata ta tööde nimekirja, siis selgub, et kaaluv osa sellest kuulub populaarteaduse piirkonda ülesandega laiendada rahva silmaringi ja tõsta üldharidust. Võtame näiteks mõned tööd juba ta esimestest aastast 1876—1882: „Vabaduse võitlused“, „Loomise saladused. Mõni sõna maa saamisest ja loomisest“, „Eesti, Liivi ja Kura maa ajalugu“, „Vene-Türgi sõda 1877“, „Shoti kuninganna Maria Stuart“, „Ajalugu elulugudes“, hulka kalendrite aastakäike jm. Hiljem ta andis seeriana välja tähtsate meeste elulugusid, jätkas kalendrite toimetamist, populariseeris rahvaluulet ja rahvaluuleteaduse uurimistulemusi jm. Just kõige sellega on Eisen teinud üldhariduslikku kasvatustööd, mille tõhusust tõendab ka see, et ta raamatud pole lattu seisma jäänud, vaid vahel mitmes trükis levinud. Sama laadi on enamikus olnud ka ta ajakirjanikutöö. Just sellel alal tuleks näha Eiseni elutöö üht kõige tähtsat külge.

Memuaarilistest kirjutistest on parim A. Plooppuu oma M. J. Eiseni tegevusest Kroomlinnas. Selles on uudseid detaile ja tihedust. Ederbergi kirjutiste memuaarilised osad on hõredapoolsed, neis on vähem uudist. Ülejäänud (A. Mäevälja, O. Kallas, L. Kettunen, S. Sommer, P. Voolaine) esitavad kitsama ulatuse ja tähtsusega mälestuskilde. S. Sommer peab seejuures võimalikuks teataval kombel arveid õiendada Eesti Kirjanduse Seltsiga, kes polevat Setumaal rahvaluule kogumiseks määratud summad kätte andnud (lk. 121)¹⁾, ja mingisuguste inimesetega, „kes tegid kõik, mis nende võimuses, et minu vanavara korjamist takistada“ (lk. 122).

1) Teoses „M. J. Eiseni elu ja töö“ (Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938) artiklis „Minu mälestusi prof. M. J. Eisenist kui vanavarakogujast“ lk. 121 kirjutab Samuel Sommer vanavara kogumiseks vajalikkude krediitide puudumise kohta:

„Vastavad summad rahvaluule kogumiseks anti Eesti Kirjanduse Seltsi kaudu, aga prof. Eiseni seletuse järgi kulutas mainitud selts selle summa „Eesti õigekeelsus-sõnaraamatu“ ja maakondi kirjeldavate raamatute kirjastamiseks ja vanavara korjamise tarvis ei jäänud sentigi järele.“

ja edasi

„Nüüd oli selge, et Eesti Kirjanduse Seltsi kaudu vanavara kogumiseks toetust saada on ainult väga lootus...“

Nendes seletustes ja oletustes mainitud asjaolud Eesti Kirjanduse Seltsi suhtes ei vasta tõele.

Eesti Kirjanduse Selts muretsetes Haridusministeeriumilt rahvaluule kogumiseks toetussummasid ja kasutas need määratud otstarbeks järgmiselt: 1922. a. 7 stipendiaadile 34.000 senti, 1923. a. — 7 stipendiaadile 21.500 senti, 1924. a. — 11 stipendiaadile 27.000 senti, 1925. a. — 6 stipendiaadile 31.025 senti, 1926. a. — 8 stipendiaadile 22.000 senti, 1927. a. — 7 stipendiaadile 450 krooni, 1928. a. — 7 stipendiaadile 450 krooni, 1929. a. — 5 stipendiaadile 300 krooni, 1930. a. — 2 stipendiaadile 200 krooni, 1931. a. — 2 stipendiaadile 200 krooni. 1927. aastani toimus rahvaluule korjamine prof. M. J. Eiseni korraldusel, kelle sellekohased aruanded on avaldatud Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatus XI lk. 24, 25 ja 61 aastate 1922—1927 kohta. 1928. aastaga alates on rahvaluule korjamist Eesti Kirjanduse Seltsi ülesandel korraldanud O. Loorits (vt. EKS-i Aastaraamat 1928 ja järgmised).

Maakondi kirjeldavate raamatute kirjastamiseks ei ole Eesti Kirjanduse Selts rahvaluule kogumiseks antud summast kasutanud „Eesti õigekeelsus-sõnaraamatu“ kirjastamiseks ei ole EKS Haridusministeeriumilt toetussummasid üldse palunud ega saanud.

Seltsi protokollidest ei nähtu ega ka isiklikult ei mäleta, et prof.

„Töö ja harrastuse“ osa artikleist on mõned kaunis pealiskaudsed, juubelikirjutiste laadilised. Nii ei lisa K. E. Söödi „Märkmeid luuletaja loomingu teilt“ midagi olulist sellele, mis temast on kirjutatud Kampmaa — esitatakse ainult teatav hulka väliseid pisilisanendeid. Ei tehta katset Eiseni kirjanikutöö kirjanduslooliseks lõpphindamiseks. Muidki kirjutisi ei saa pidada Eiseni töö hindamise suhtes viimistelduks, need juhatavad aga kätte lähtekohti ja materjale ning on hilisematele elulookirjutajatele heaks materjaliks. Näit. W. Andersoni „Eisen ja Hurt rahvaluulekogujaina“, E. Pässe 3 kirjutist „Eiseni rahvaluulekogudest“, „Eiseni enese rahvaluule-kirjapanekuist“ ja „Eiseni rahvaluule-trükingute süsteemist“, P. Ariste „M. J. Eisen nimede uurijana“, V. Ernits „M. J. Eisen hõimutegelasena“, A. Loothing „M. J. Eisen karsklasena“ jm.

Üks väärtuslikemaid osi raamatus on „Lisandeid M. J. Eiseni bibliograafiale“. See baseerub peamiselt M. J. Eiseni enda koostatud nimestikel, kuid E. Päss on seda oluliselt täiendanud muude allikate põhjal. Üheks allikaks antakse üles „Eiseni järelejäänud käsikirjad“. Neid käsikirju endid ei ole aga bibliograafias arvestatud. Või ei ole nende seas avaldamataid? Kui viimaseid on, siis oleks pidanud bibliograafias leiduma ka avaldamata tööde rubriik. See bibliograafia sisaldab pealegi mitmeid muid tehnilisi ja sisulisi puudusi. Bibliograafia ees antakse raamatute ilmunispaikade lühendid. Nende seas leidub ka „Lpz — Leipzig (Saksa)“, milline kohanimi ainult üks kord esineb, mille lühendusmärgi andmine aga 3 korda rohkem ruumi tarvitab kui nime ühekordne täielik väljakirjutamine. Kui bibliograafias viimaks jõutakse teoseni, mis on ilmunud Leipzgis, siis on autoril lühendite aparatuur ununenud ja linnanimi — Leipzig — kirjutatakse seal täielikult välja (lk. 198)! Samuti lühendatakse „Ons — Odense (Taani)“, kuid lühendit tarvitatakse ainult ühel korral ja saavutatakse seda, et 6 täheruumi asemel tarvitatakse 20. Veel lühendatakse „Vru — Võru“ ja tarvitatakse seda samuti vist üks kord, pealegi punktiga, nii et tegelikult midagi ei lühene, ainult lühendamisjuhis tuleb lisaks. Ka Helsingi ja Kuressaare lühendamine on olnud tarbetu, sest neidki ei esine nähtavasti üle ühe korra. Kõik need juhtumid aga kahvatavad järgmise viperuse ees: „Mtv — Miiitavi (Leedu)“! Kui siis ilmuniskohtade nimesid on lühendatud ilmse liigagarusega, jäetakse lugeja teisel mitme muu lühendi juurde abita: ERB, EBR, EKMS, EKNS ja EKS, ERM, ÕES. Teisel poolt ei lühendata tõeliselt pika pealkirjaga ajakirjanimetusi, millest mõnda isegi üle 20 korra tsiteeritakse, nagu „Oma Maa“, „Laulu ja mängu leht“, „Meelejahutaja“, „Isamaa Kalender“, isegi „Eesti Üliõpilaste [peaks olema Üliõpilaste] Seltsi Album“ jmm. Korduva trükkide puhul on raamatu ilmuniskoht väga sageli hoopis märkimata. Täiesti puudub kirjastaja, mis bibliograafias kuulub esimese järgu andmete hulka. Bibliograafia on ühekülgne sellegi tõttu, et siin puudub täielikult kõik, mis on kirjutatud Eiseni kohta.

Eiseni rahvaluule kogumine oleks kunagi oluliselt takistatud olnud toetussummade vähesuse tõttu. Eelarves selleks otstarbeks avatud krediiti jäi korduvalt kasutamatagi, näiteks 1922. a. — 16.000 senti, 1923. a. — 28.500 senti, 1924. a. — 31.500 senti, 1925. a. — 475 senti. Töö takistuseks oli hoopis teisi põhjusi, nagu prof. Eisen ise kirjutab 1927. a. aruandes (EKS-i Aastar. XI, lk. 61):

„1927 andsid endid mulle üles rahvaluule korjamiseks 12 üliõpilast. Suuremale hulga ei arvanud ma võimalikuks avanssi määrata. Käskisin neid korjata ja lubasin nende korjanduse saades neile töö järele tasu määrata. Tulemus oli, et seesugused korjajad kadusid kõige tööga.“

Herman Evert,
Eesti Kirjanduse Seltsi büroo juhataja.

Lohakalt on toimitud bibliograafia allikate ülesandmisel (lk. 213). Nii antakse seal allikana „Akadeemiliste seltside protokollid“. Ülikooli juures töötas Eiseni ajal mitukümmend akadeemilist seltsi, aga mis oli nendel kõigil tegemist Eiseniga? Ebajärjekindlus valitseb allikate asukoha märkimisel: M. J. Eiseni käsikiri „Minu kirjutatud raamatute ja artiklite nimekiri“ asuvat Eesti Kultuuriloolises Arhiivis, ent kus on „Eiseni järelejäanud käsikirjad“ ja „Eiseni päevikud“? „Eesti raamatute üldnimestiku“ autorina märgitakse F. Puksov ja see nimestik olevat ilmunud „E. Kirjanduses“ aastak. I—XXVIII, s. o. 1906—1934!

Peale vigade bibliograafias hakkas silma vigu ka muus tekstis: näit. lk. 52 „Ahja“ pro „Apja“. Lk. 159 tuleks joonealuses märkuses nr. 1 lisada „XXII 1928, lk. 42—46“. Lk. 176 on trükitud „Eestlaste sugu I—IV“ pro I—II. Lk. 185 on kirjutatud „Skrove“ pro „Schrove“. Vrd. ka lk. 175.

M. J. Eisen on oma kalduvuste ja võimete kohaselt oma töö sooritanud ja oma osa andnud meie ühisesse kultuurisalve. Meie kohus on õiglaselt ja erapoolelt hinnata ning tunnustada seda elutööd. Käesolev teos on ilmselt selles mõttes välja antudki. Siin käsitletakse Eiseni tegevust kümmekonnal tegevusalal, kuid ei suudeta veenvalt näidata, et enamikul neist aladest Eisen oleks jätnud sügavamaid jälgi. Just käesoleva teose materjal näib tõestavat, et Eiseni tegevuses ulatuvad üle keskpärase peamiselt 2 tegevusala: 1) nooremas ja keskeas viljakas populaarteadusliku kirjanduse soetamine, 2) kesk- ja vanaaas rahvaluule kogumise organiseerimine, rahvaluule publitseerimine ja uurimine ning teiste uurimustulemuste populariseerimine. Neile järgnevad teises järjekorras tegevus kirjandusliku loomingu, hõimutöö ja karskuse alal. Ta tegevus ajakirjanikuna, pedagoogina, kirikuõpetajana, seltskonnategelasena ja muul aladel on täiesti tavaline.

See raamat tõstatab küsimuse, kuid ei suuda veenvalt vastata, kas on tõelist põhjust arvata Eisenit meie rahvuslike suurmeeste sekka. Nagu näitavad Eiseni tööd ja avaldused, on ta olnud retseptiivse vaimulaadiga, vähese isikupärasusega, vähem viljakas iseseisvas mõtlemises kui teiste mõtete kasutamises ja refereerimises. Ta on jäänud kaasaegse ja noorema põlve meelde peamiselt kui isik, kes paljudest asjadest osa võtab, palju tegeleb, eriti palju kirjutab, kõneleb, aga kuski juhtivat osa ei etenda, kuski sügavamalt jälge ei jäta, eeskujulikuks tööks püsivust ei oma. Tema elutöös on hulk varjanud väärtuse. Seejuures tuleb veel silmas pidada, et just Eisenil olid suhteliselt soodsad välised eeldused, et jätta endast sügavamalt jälge.

Kuigi kirjastus saatel kirjast teosele väidab: „Sellesse albumisse on koondatud kõik tähtsam ja olulisem ühe meie silmapaistvama möödunud ja käesoleva sajandi tegelase elukäigust ja tegevusest“, siiski selgub, et ehk küll siin nähtavasti on kavatsedud pakkuda süstemaatilist kogu asjatundlike artikleid Eiseni eluloojärekkudest ja harrastusaladest ning koguda võimalikult tihedat mälestusmaterjali, on ometi suudetud kokku saada võrdlemisi ebaühtlane kogumik mälestuspäevliku ilmega lühikirjutisi ja üsna hõredaid mälestuspalu, mille kõrval paistavad välja üksikud uurimusliku tasemega tööd. Seejuures ei puudu olulisi lünki, millest on teadlikud ka toimetajad („Lugejale“). Eiseni elu ja töö rahuldavat kokkuvõtet ja hinnangut meie siit teosest siiski ei leia. Sellest hoolimata ei tarvitse me olla liiga pettunud, sest ka siin pakutav materjal tervikuna on küllalt väärtuslik ja sisaldab üsna palju uudisdetalle. Me saame vähemalt üsna elava ja värskelt ülevaate Eiseni elukäigust ja tegevusaladest. Nii on see raamat oluline eeltöö tulevasele M. J. Eiseni biograafiale.

Raamatu välimus on kõigiti hoolitsetud ja kaunis, muude seda laadi teoste kõrval koguni luksuslik.

August Palm.

Eesti evangeeliumi luteriusu kirikud. Toimetanud B. Ederma ja Asta Jaik. Konstantin Jaik'i kirjastus, Tartu, 1939. 179 lk. Hind köidetult 12 kr. 50 s.

Hiljuti ilmus müügile suur raamat-album, mis ei peaks huvitama mitte üksnes raamatusõpru, vaid laiemaidki ringkondi, tõsi küll, rohkem vaatamis- kui lugemisteosena. See on B. Ederma ja Asta Jaik'i toimetatud „Eesti evangeeliumi luteriusu kirikud“. Raamat tahab pakkuda ülevaadet sõnas ja pildis meie maa kirikute ehitusloost, nende minevikust ja olevikust, taotelles panna pearõhku ehitiste ajaloolisele saatusele ja ehitusloolisele küljele ning ehitusstiilile. Seoses sellega taotletakse anda ka teatav käsitlus iga üksiku luteri usu koguduse elust, arengust ja iseloomust. Iga kirikuhoone puhul pakutakse kõigepealt ülevaade selle saamisloost ja praegusest olukorrast, loetellakse kõik ametis olnud ja olevad luteri usu õpetajad ja lõpuks tuuakse piltidena kirikute välis- ja sisevaateid. Kokku on toodud ülesvõtteid kirikuist ligikaudu 300. Käsiteldud on ainet vikaarkondade ja praostkondade kaupa, milliseid on vastavalt 4 ja 16. Esikohal on käsiteldud piiskopi vikaarkonna kirikuid ja viimasena lääne vikaarkonna omi. Vaadeldud ei ole mitte üksnes emakirikuid, vaid ka abikirikuid, milledest mõned on seni esinenud küll rohkem palvemajadena kui kirikutena. Raamatu lõpus on toodud lisana märkmeid keskaegse kirikliku ehituskunsti kohta ja pilte mõnede kesk-aegsete kirikute varemeist, samuti kirikute nimestik, ehitamisaastad ja piltide nimestik.

Väliselt on teos üsna meeldivalt ja luksuslikult välja antud. Kuna raamatu pildid enamikult on tehtud vase-sügavtrükkis, siis mõjuvad nad värskest ja kaunilt. On aga ka terve rida pilte, mis ei ole tehniliselt kõige paremini õnnestunud, näiteks Tallinna Toompea Kaarli kiriku altari-maal, Rakvere Kolmainu kiriku sisevaade jne. Muidu on pildid üldiselt head, eriti mis puutub kirikute välisvaateisse.

Säärast tunnustust ei saa aga jagada piltide asetamise ja mahutamise kohta raamatus. Selles suhtes ja üldse valitseb raamatus suur süsteemi- ja ühtlusepuudus; piltide paigutamisest raamatusse jääb juhuslikkuse mulje, mis mõjub segavalt. Nii on kirikud, mis kuuluvad ühte vikaar- või praostkonda, toodud teiste vikaar- või praostkondade raamistikus. Eks ole häiriv näha ühel ja samal leheküljel Vastseliina ja Petseri kiriku kõrval korruga Hanila kirikut, samuti Rõuge ja Urvaste kiriku kõrval Pilistvere kirikut. Säärane segipaisatus viib eksiteele nii lugeja kui vaataja. Lugupidamine raamatu vastu kaob seetõttu juba esimesel lehitsemisel.

Märksa suuremaid puudusi esineb teose tekstiosas. Siin kohtame alata süsteemi ja proportsiooni erinevusi kuni lohakuseni. Igal sammul valitseb juhuslikkus ja ebahütlus. Mõne kiriku saamisest on antud ulatuslik käsitlus, teise omast on üle mindud mõne sõnaga. Materjali rohkus või vähesus ei tohi siin ometi mõõduandev olla, sest niipalju oleks pida-nud leiduma andmeid iga kiriku kohta, kui käesoleva teose jaoks vaja. Iseasi oleks olnud, kui alati oleks arvestatud kiriku ehitusloolist huvitavust, seda ei ole aga tehtud. Tihti on mõnest ehituslooliselt vähem huvitavast kirikust niisama palju või rohkem kõnet kui teistest enam huvitavast, samuti on lugu ka mõnede vanade ja uute kirikute tähtsustamisega. Kõik läheb nii, kuidas juhtub. Mõne kiriku puhul on toodud hoopis palju tühja-tähja andmeid, teise puhul on jäetud kõige tarvilikumadki toomata.

Nii on piiskoplikku Tallinna Toomkirikut, olgugi ehituslooliselt vahest huvitavat, käsiteldud mitu korda ulatuslikumalt kui mõnda teist kirikut. Jääb arusaamatuks, miks see kogu ajaloo kestel sakslastele kuulunud kirik on nii eelistatud seisukorras. Samal ajal on aga mõnest ehituslooliselt küllaltki huvitavast maakirikust, nagu on seda näiteks Karuse ja Kullamaa kirik, mõne reaga mööda mindud. Kose ja Ambla kiriku saamisest on võrdlemisi pikalt kõneldud, sealsamas aga puudutatakse

Järva-Jaani ja Järva-Madise kirikut vaid mõne reaga. Paistu ja Pilstvere kirikut on üsna põhjalikult käsiteldud, Põltsamaa kirikust kui ühest meie kodumaa tähtsaimast kirikust hoopis vähe öeldud, ja needki andmed, mis toodud, on juhuslikud ja siit-sealt ilma süsteemita nopitud. Helme kirikust räägitakse, kuidas tulikahju puhul kiriku laevõlvid kokku varisesid, Põltsamaa kiriku puhul aga ei tooda andmeid sellegi kohta, millal kirik on ehitatud. Säärane suhtumine ainesse ei ärata usaldust.

Kuidas toodud andmed ja arvud vastavad tõe ja täpsusele, eriti ehitusloolised andmed, seda ei tee allakirjutanu käesolevas kirjutises oma ülesandeks. Ainult niipalju olgu tähendatud, et eksimusi andmetes ja faktides puutub silma väga palju. Eriti näib kirikute ehituslooline külg olevat väärtalt valgustatud.

Edasi võib sünnitada palju väärmõistmisi raamatus teostatud kirikuõpetajate nimede sõrendamine. Mispärast nimesid on sõrendatud, selle kohta puudub märkus. Nähtavasti on mõningaid kirikuõpetajaid tahatud eriti välja tõsta nende teenete tõttu kas eesti kirjanduse, keele või mõne muu ala viljelemisel. Iseenesest väga vajalik menetlus. Ses suhtes aga esineb raamatus suur ebajärjekindlus ja juhuslikkus. Tihti on sõrendatud vähemtähtsate kirikuõpetajate nimesid, sõrendamata aga jäetud hoopis tähtsate nimed. Kord on ühe ja sama kirikuõpetaja nimi ühe koguduse hingekarjaste nimistus sõrendatud, teises aga sõrendamata jäetud. Nii on mag. H. Stahli nimi sõrendatud Tallinna Toomkiriku ülemõpetajana ja Järva-Peetri ning Kadrina õpetajana, Järva-Madise õpetajana jäetud sõrendamata, M. Lipu nimi on Nõo õpetajana sõrendatud, Kaarma õpetajana aga mitte, H. Gösekeni nimi on Kullamaa õpetajana sõrendatud, Harju-Madise õpetajana aga jäetud sõrendamata ja Risti õpetajana, kus ta oli üheaegselt Harju-Madisega, pole teda üldse mainitud, J. H. Rosenplänteri nimi on Pärnu Eliisabeti kiriku õpetajana sõrendatud, Tori õpetajana aga mitte, jne. Sõrendamist ei ole leidnud säärase suurte kujude nimed õpetajate seas, nagu Tallinna õpetajad J. Koell, B. Russov, G. Saleman ja E. Gutsleff, Jõelähtme õpetaja G. H. Schüdlöffel (raamatus ekslikult Schüdöffel), Järva-Peetri õpetaja C. M. Henning, Rapla õpetaja C. E. Malm, Kadrina õpetaja A. F. J. Knüpffer, Laiuse õpetaja H. J. v. Jannau, Torma õpetaja J. G. Eisen von Schwarzenberg, Põltsamaa ja Äksi õpetaja A. W. Hupel, Karula õpetaja J. Hornung, Otepää õpetaja J. M. Hehn, Valga Peetri ja Rõuge õpetaja R. Kallas, Võnnu õpetaja E. Ph. Körber, Põltsamaa õpetaja E. H. A. Hörschmann, Kanepi õpetaja J. Ph. von Roth, Räpina õpetaja J. Fr. Heller, Urvaste õpetaja J. Gutsloff, Vastseliina õpetaja G. G. Marpurg, Anseküla õpetaja M. G. E. Körber jne. Keila õpetaja O. R. Holtz vanema nimi aga sõrendamata jäetud, ja ometi on viimasel tähtis koht eesti kirjandusloos. Ei ole ka selge, mispärast on sõrendatud korraka Vändra õpetaja E. Sokolovsky nimi. Autoritel ei ole nähtavasti aimugi sellest, kes kirikuõpetajaist meie kodumaa ajaloo on tähtsad, kes mitte.

Need on kõik olulised puudused, mis häirivad lugedes ega ärata usaldust raamatu sisu vastu. Ainult pildiraamatuna võiks teos „Eesti evangeeliumi luteriusu kirikud“ kuidagi väärida tähelepanu.

J. Roos.

Almusid

J. V. Alost: **DIESEL**

Pöördelise tähtsusega leiutaja. Suurmeeste Elulood 48. 136 lk. Hind 1 kr. 50 s., köites 2 kr.

Moodsad mootorrongid, mootorlaevad, allveelaevad, tehased jne. käivad tänapäeval diiselmootorite jõul. Need on kõige ökonoomilisemad ja ühtlasi suurejõulisemad õlikütte-mootorid, mis insener Richard Dieseli leiutisena tulid tarvitusele sajandi vahetuse paiku ja olid pöördeliseks saavutuseks.

Diiselmootori leiutaja elukäik ja masina saamislugu on üks huvitavaid peatükke tehnika arenemiskäigust, ühtlasi ka traagiline, sest Dieseli surma ümber on tihe saladus ja võib-olla oli ta üks varajasi Maailmasõja ohvreid. Käesolev raamat püüab edasi anda kasupüüdmatu leiutaja elu inimlikku külge ja eriti ta võitlust leiutajana. Suur andekus ja töötahe, kapitali puudus, nurjunud katsed, ahned ärimehed, võidukas edu, kardetavad riiklikud saladused, salapärane kadumine, — need on elemendid, mis esinevad selles loos.

Raamat on kirjutatud elavalt ja ladusalt.

Prof. A. Adler: **INIMESETUNDMINE**

Inimeste iseloomude peategurid ja nende areng. Tlk. D. Hint. Elav Teadus 85/86. 212 lk. Hind 2 kr., köites 2 kr. 50 s.

Meie keegi ei oma palju inimesetundmist. Ometi saaks selle abil kergendada lähikäimist ja vältida kokkupõrkeid kaasainimestega. Kaks võimalikku teed on inimesetundmise õppimiseks: kauaaegsed rikkalikud kogemused ja teoreetiline ettevalmistus. Kogemused võivad kujuneda alles elu lõpupoolel nende juures, kes seisavad pidevalt elu voolus. Teine tee on lahti kõigile, kes huvi tunnevad selle vastu.

Käesolevas raamatus jagab üks parimaid asjatundjaid — individuaal-psühholoogia looja ise — oma teadmisi, vaateid ja praktilisi kogemusi. Sügavamalt põhjendatud tähelepanekuid on vaevalt mujalt leida ja raamat kuulub oma ala esimeste hulka.

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Aeg sunnib mõtlemata ja otsustama

AJAKIRI

„TÄNAPÄEV“

on saanud meie parimaks, sisukaimaks ja autoriteetsemaks teenäitajaks tänapäeva kiiresti muutuvate probleemide mõistmisel.

Kultuurpoliitiline ajakiri „Tänapäev“ annab kõige põhjalikuma ja selgema ülevaate kõigest eluavaldustest. „Tänapäevas“ leiavad asjatundlikku käsitlust majanduslikud, kultuurilised, kirjanduslikud ja ühiskondlikud küsimused.

„Tänapäev“ on parimaks lugemisvaraks igas kodus, lugemislauas, raamatukogus, ühingu, asutises ja ooteruumis.

Mitmekesine. Rahvalik. Pildirikas. Huvitav. Parimad kaastöölised.

Rutake tellimistega.

„Tänapäeva“ tellimishind 1939. a. on kr. 3.60 ($\frac{1}{2}$ a. 1.80, $\frac{1}{4}$ a. 0.90). Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised, raamatukauplused ja meie esindajad. Tellimishinna võib maksta ka meie posti jooksvale arvele nr. 22-32 või saata postmarkides talitusele.

„TÄNAPÄEVA“ talitus

TARTU, GUSTAV-ADOLFI 8, PK. 76, TEL. 2-66.